

De Universiteit van Elisabethstad (1956-1960)

Arena van het laatste Vlaamse gevecht in Belgisch-Congo

Zondag 11 november 1956 was een grote dag voor Elisabethstad, de hoofdstad van de provincie Katanga. In het gloednieuwe theatergebouw werd op die dag de Officiële Universiteit van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi plechtig geopend. De ceremonie had eigenlijk al een week eerder moeten plaatshebben. Ze was op verzoek van de minister van Koloniën, de Luikse liberaal Auguste Buisseret, een week uitgesteld. Buisseret had erop gestaan om persoonlijk aanwezig te zijn en de vierde november paste niet in zijn agenda. Zelfs de elfde had hij maar net gehaald, na een vliegreis van zesentwintig uur, zoals hij niet naliet te vermelden.

Buisseret sprak tijdens zijn redevoering ook kort in het Nederlands. De radio-opname van zijn toespraak is niet bewaard, maar het Nationaal Instituut voor de Radio-Omroep (NIR)-journaal meldde: *“Het onderwijs van de nieuwe universiteit zal openstaan voor alle jonge mensen, welke ook hun landstaal is.”*¹ De Franstalige kranten in Belgisch-Congo (andere waren er overigens niet) hadden de geste van Buisseret ook opgemerkt. In het verslag van *L'Echo du Katanga* luidde het zo:

“De Vlaamse toehoorders stelden het gebaar van de minister, die tijdens zijn toespraak (...) hun moedertaal gebruikte, sterk op prijs. Zo heerste er een sfeer van breed begrip, waar we ons over moeten verheugen. Het zou inderdaad zeer betreurenswaardig geweest zijn als de universiteit haar effectieve bestaan had moeten beginnen in het teken van de ontevredenheid op dit zo delicate domein waar de passies te snel oplaaien.”²

Dat was een typisch staaltje van koloniale 'journalistiek'. De openingsceremonie was in werkelijkheid echt niet ontsnapt aan de taalstrijd die in het najaar van 1956 behoorlijk woedde in de kolonie en met name in Elisabethstad, waar de zaak van de Vlaamse 'martelaar-rechter' Jozef Grootaert toen naar haar finale ging.³

1. Archief van de Vlaamse Radio en Televisie, Amerikaans Theater in Brussel: Microfilm van de Journaaltekst, 11 november 1956.

2. *L'Echo du Katanga*, 13 november 1956.

3. Zie hiervoor: B. Govaerts, De zaak van Rechter Grootaert en de strijd om het Nederlands in Belgisch-Congo, in: *Wetenschappelijke tijdingen (Wt)*, jg. 67, 2008, nr. 1, pp. 7-46.

Van meet af aan is de officiële universiteit, in opvallende tegenstelling tot wat er op de katholieke universiteit Lovanium (gevestigd in de buurt van Leopoldstad) gebeurde, het toneel geweest van bittere verbale gevechten tussen Vlamingen en Franstaligen. De universiteit van Elisabethstad werd uiteindelijk de arena voor het allerlaatste Vlaamse verzet in de kolonie. De zaak werd na de onafhankelijkheid beslecht door de Congolezen zelf. Het Nederlands verloor definitief zijn pas verworven Afrikaanse rechten.

BELGISCH-CONGO KRIJGT TWEE UNIVERSITEITEN

Zelfs in haar voorgeschiedenis werd de officiële universiteit getekend door de taalkwestie, al kwam ze dan zelf voort uit een van die andere, diepe, Belgische tegenstellingen: die tussen katholieken en vrijzinnigen.

Op 22 april 1954 trad de regering Van Acker IV aan in Brussel. Het was een coalitie van liberalen en socialisten. Nadat ze een paar homogeen katholieke regeringen had geleid, was de Christelijke Volkspartij opnieuw in de oppositie beland. De nieuwe minister van Koloniën was de liberaal Auguste Buisseret, die in eerdere naoorlogse regeringen al onderwijs, binnenlandse zaken en openbare werken had beheerd. Tot de regering Van Acker IV behoorde ook Léo Collard, die als minister van Onderwijs de schoolstrijd zou doen losbranden. De regering Van Acker was vastbesloten om 'gelijke kansen' te scheppen voor wat toen nog het 'rijksonderwijs' heette. Buisseret wenste die lijn ook door te trekken naar Belgisch-Congo, waar de scholen voor het grootste deel in handen van de katholieke missies waren. In feite loste Buisseret het eerste schot in de schoolstrijd door vlak na zijn aantreden in de Commissie voor Koloniën te verklaren: "De tijd van de Missies is voorbij".⁴

Het schoolsysteem was in Congo piramidaal uitgebouwd, met veel aandacht voor het basisonderwijs, een zwak ontwikkeld middelbaar onderwijs en, op het ogenblik dat Buisseret aantrad, een katholieke universiteit-in-aanbouw: Lovanium, een groot koloniaal 'bijhuis' van Leuven, op het plateau van Kimuenza, in de buurt van Leopoldstad. Het staat vast dat Van Acker en Buisseret overwogen hebben om van Lovanium een staatsuniversiteit te maken. Op 14 juni 1954 stuurde Buisseret een *Aide-mémoire sommaire* over wat hij de "*Affaire Lovanium*" noemde aan premier Achiel Van Acker.⁵ Daarin beschreef hij de katholieke universiteit in Congo als een

4. *Parlementaire Handelingen van de Kamer*, 1954-55, I: Zitting van 7 december 1954, p. 3. De woorden werden aangehaald door Albert De Vleeschauer, tijdens een interpellatie. Buisseret had het zinnetje uitgesproken in de Commissie voor Koloniën, die geen pv's liet maken van de vergaderingen. Volgens De Vleeschauer had Buisseret toen ook uitgehaald naar Lovanium, dat hij een "prematuur" project had genoemd waarvan hij de wetenschappelijke kwaliteit in twijfel trok.

5. Rijksarchief Brugge (RB), Archief Van Acker, 1774: Brief van Buisseret aan Van Acker, 14 juni 1954.

Voor de vroege voorgeschiedenis: Afrikaans Archief (AA) bij Buitenlandse Zaken, CP 2307.

reusachtig cadeau aan Leuven. De uitgestrekte terreinen waren gratis ter beschikking gesteld, 80% van de bouwkosten en 100% van de weddes werden door de kolonie betaald. Er waren volgens hem maar twee houdingen mogelijk voor de nieuwe regering: ofwel werd Lovanium omgebouwd tot een officiële staatsuniversiteit, waarbij alle Belgische universiteiten betrokken zouden worden, ofwel – en Buisseret onderstreepte dat hij dit een betreuenswaardige oplossing vond vanuit budgettaire, politiek en psychologisch oogpunt – creëerde de regering een nieuwe, 'officiële' universiteit.

Van Acker koos voor de tweede oplossing, wellicht beducht voor grote problemen met de missies en een ontregeling van de kolonie. Met Lovanium werd alleen afgesproken dat er in de examenjury's ook professoren van de andere Belgische universiteiten zouden opgenomen worden.

Lovanium mocht in zuiver katholieke handen blijven en Buisseret ging hoogstpersoonlijk mee de eerste steen leggen van het faculteitsgebouw voor wetenschappen in Leopoldstad, op 26 september 1954. Lovanium was ook een exclusief Franstalige universiteit, maar daar stelde voorlopig niemand zich vragen bij.⁶

Buisseret toog vanaf het najaar van 1954 met grote energie aan het werk om 'zijn' officiële universiteit uit de grond te stampen. Het eerste probleem was de vestigingsplaats. De UNO-voogdijraad, die toekeek op de manier waarop de Belgen omgingen met hun mandaat, had geregeld aangedrongen op de stichting van een universiteit in Ruanda-Urundi. Door de nieuwe, officiële hogeschool daar in te planten, kon Buisseret twee vliegen in een klap slaan.

Maar er rezen talrijke bezwaren tegen dat voorstel: sommige streken waren er veel te ongezond, de Congolezen zouden weigeren om zo ver van huis te gaan studeren en vooral: de universiteit zou onder gevaarlijke (d.w.z. antikoloniale) UNO-invloed kunnen geraken. Uiteindelijk koos de minister voor Elisabethstad, hoofdstad van Katanga en centrum van mijnbouw en industrie. Een plek met een aangenaam klimaat, niet te ver verwijderd van het mandaatgebied en ver genoeg van de katholieke concurrent. In Astrida, in Ruanda-Urundi, werd een 'pre-universitair-centrum' gepland en het mandaatgebied werd nadrukkelijk vermeld in de officiële naam van de nieuwe universiteit.

In 1951 had een Leuvense professor, Pierre de Béthune, al een prospectie uitgevoerd in Elisabethstad, met het oog op de vestiging van een 'Katangees Lovanium'. Hij was er ontgoocheld vertrokken. Het Katangese onderwijs was nauwelijks

6. Vreemd genoeg maakte Buisseret voor de Koloniale Raad in 1955, tijdens een debat over de nog op te richten officiële universiteit, zelf wél gewag van cursussen in het Nederlands in Lovanium. Daar liet hij noteren: *"Daar de universiteit voor verschillende rassen bestemd is, zullen wij er, zoals in Lovanium, cursussen in het Nederlands hebben (...)."* Zie: *Koloniale Raad. Beknopt Verslag der Vergaderingen*, 1955, p. 2065.

ontwikkeld en hij achtte een universitaire vestiging prematuur.⁷ Vijf jaar later was de toestand nog niet veel veranderd, maar die overweging kon Buisseret niet stoppen. De officiële universiteit zou dan ook hoofdzakelijk een blanke universiteit worden, met vooral veel Belgen onder mekaar. Bijgevolg ook een plek waar typisch Belgische twisten konden ontstaan.

De opening van Lovanium was vele, vele jaren voorbereid. Voor Elisabethstad gunde Buisseret zich die tijd niet. Hij wilde het eerste academiejaar nog in 1956 laten beginnen. Het decreet waarmee de schepping van de Officiële Universiteit van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi een feit werd, was een zogenaamd 'spoed-decreet'. Het moest hoe dan ook toch nog voor advies worden voorgelegd aan de Koloniale Raad in Brussel. De raadsleden verwonderden zich over de spoedprocedure en vreesden dat hun advies bij al die haast wel "platonisch" moest zijn. In het basisdecreet voor de universiteit wordt met geen woord gerept over het taalstatuut van de instelling. Dat kon ook niet. De hachelijke kwestie van de verhouding van het Frans en het Nederlands in Belgisch-Congo was niet opgelost. In theorie golden in de kolonie exact dezelfde spelregels als in het moederland. In de praktijk was het Frans de enige bestuurstaal. De scheppers van de nieuwe universiteit gingen er blijkbaar van uit dat de 'gewoonte' om Frans te gebruiken ook daar zonder meer van toepassing zou zijn. Maar halverwege de jaren vijftig was dat niet meer vanzelfsprekend. Buisseret stelde de officiële universiteit voor als een "haard van cultuur ten bate van de Congolese samenleving", maar de Vlaamse raadsleden Natalis De Cleene en Jozef Van Wing wezen hem erop dat hij dan ruimte moest maken voor de "Bantoetalen" in plaats van toe te geven aan de "bevlieving" van de Congolezen om alles in het Frans te willen doen. Een ander raadslid, Lode Dewilde, vroeg Buisseret op de man af wat het aandeel van het "Vlaams" in het Congolese universitaire onderwijs zou zijn.

Buisseret antwoordde: "Niets zal onverlet worden gelaten opdat elke Belg voldoening kan krijgen van zijn taalkundige desiderata."⁸

Buisseret had voor de nieuwe universiteit een veelarmige structuur bedacht, met o.a. een Raad van Beheer die in Brussel zetelde en een Administratieve Commissie en een Academische Raad die in Elisabethstad zelf de universiteit moesten leiden. De rector zat alle raden voor. Buisseret had daar persoonlijk op toegezien en de

7. Zie hiervoor: R. Mantels, *Geleerd in de tropen. Leuven, Congo en de wetenschap, 1885-1960*, Leuven, 2007, p. 156.

8. AA, CP 2305: Tekst van het proces-verbaal van de vergadering van de Koloniale Raad van 25 november 1955. In de later gepubliceerde versie van dit verslag klinkt alles lichtjes anders en is er al letterlijk sprake van "*cursussen in het Nederlands*". Zie: *Koloniale Raad. Beknopt Verslag der Vergaderingen*, 1955, pp. 2049-2070.

August Buisseret opent de universiteit van Elisabethstad op 11 november 1956.
[FOD Buitenlandse Zaken]

bezwaren van de koloniale administratie tegen zo'n ongebruikelijke structuur, die de rector bijzonder veel macht gaf, weggewuifd. Léon Pétillon, de gouverneur-generaal van de kolonie en het mandaatgebied, had zijn bezwaren tegen deze constructie, die hem zo goed als buitenspel zette, maar waar hij wel de financiële last van moest dragen, persoonlijk meegedeeld aan premier Van Acker.⁹

LICHT EN SCHOONHEID IN KATANGA

De eerste rector werd Walther Bourgeois, een Waals mijningenieur en professor aan de Université libre de Bruxelles (ULB). In de Raad van Beheer waren alle Belgische universiteiten en vijf hogescholen vertegenwoordigd. Het eerste taalincident deed

Embleem van de universiteit (zie voetnoot 10).
[FOD Buitenlandse Zaken]

zich al voor toen de Raad plechtig geïnstalleerd werd, op 16 januari 1956, met een chique ceremonie in het Paleis der Academiën, in aanwezigheid van talrijke hoogwaardigheidsbekleders. Minister Buisseret en rector Bourgeois hielden allebei een lange toespraak. Buisseret maakte duidelijk dat de nieuwe universiteit de Congolese elite de weg zou tonen naar de schatten van de Europese beschaving en wetenschap en herinnerde er terloops aan dat er geen Afrikaanse variëteit van de meetkunde bestaat.

Rector Bourgeois gebruikte zinnen die de geruchten over zijn achtergrond als vrijmetselaar leken te bevestigen:

“En met voldoening schrijf ik op het fronton van het werk dat we nu moeten bouwen een krachtig devies dat heel zijn ideaal weergeeft: Licht en Schoonheid.”¹⁰

9. RB, Archief Van Acker, 1772C: Avis du Gouverneur Général, 5 september 1955. In dit “strikt vertrouwelijke” document voor de premier drukt Pétillon zijn diepe bezorgdheid uit over het project waarvan de structuur volgens hem zo in mekaar is gestoken dat de koloniale overheid er geen macht over heeft. Als gouverneur-generaal kreeg hij als enige bevoegdheid het recht om studenten te verwijderen als ze de openbare orde in het gedrang brachten.

10. Archief Université libre de Bruxelles (ULB), 6917/1: Tekst van de openingstoetspraak. Bourgeois was ook echt een vrijmetselaar. In de vroege jaren vijftig was hij zelfs Grootmeester van Le Grand Orient de Belgique. Zie hiervoor: M. De Schampelheire, *Geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij sinds 1830*, Brussel, 1987.

Volgens sommigen had Bourgeois ook een vrijmetselaarssymbool, een vijfpuntige ster, in het embleem van de universiteit laten verwerken. Een van de mannen die dat opmerkten was Etienne Van Cauwenbergh, de hoofdbibliothecaris van de universiteit van Leuven. Toen zijn collega in Elisabethstad om materiële hulp vroeg, wees hij dat korzelig af en vestigde de aandacht van de rector van Leuven op het briefhoofd van de nieuwe universiteit: “Heeft zijn excellentie in het embleem van de Universiteit van Elisabethstad de vrijmetselaarsster met vijf stralen opgemerkt? Het is de lumen.” Vindplaats voor deze brief: Archief van de Katholieke Universiteit van Leuven, 12652: Brief van Van Cauwenbergh aan Mgr. Van Waeyenbergh, 13 november 1956.

Tijdens de plechtigheid werd er niet één woord Nederlands gesproken. Er werd ook geen Nederlandse vertaling van de toespraken rondgedeeld. Het protest tegen die gang van zaken kwam uit Vlaams-liberale hoek. Het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds stuurde de minister een brief om zijn beklag te doen. Buisseret had het in zijn antwoord over een "*spijtige vergissing*" en beloofde beterschap ter gelegenheid van de "*eerste steenlegging van de Officiële universiteit*". Vervolgens legde hij uit dat de Vlaamse studenten in Elisabethstad wel degelijk in hun moedertaal zouden kunnen studeren:

*"Moet ik u nog zeggen dat, volgens het plan dat ik heb uitgestippeld, de Universiteit zo zal worden ingericht dat onze jonge landgenoten er de lessen zullen kunnen volgen in de nationale taal van hun keuze."*¹¹

Deze toelichting zou hem later geregeld voor de voeten worden geworpen.

In februari 1956 reisde rector Bourgeois voor de eerste keer naar Elisabethstad. Aan de pers vertelde hij van zijn grootse plannen voor een campus "*à l'américaine*", met een studentencité, sportfaciliteiten enz. "Het is op de schaal van de eeuwen die komen dat men de zaken moet bekijken. Ik wil mijn opvolgers alle gewenste ruimte nalaten."¹²

Hij liet ook een zin noteren die in het licht van de latere gebeurtenissen een heel bijzondere betekenis zou krijgen. Op de vraag van een journalist antwoordde hij dat hij een polytechnische afdeling zou openen van zo gauw er "zelfs maar één student" zich zou aanbieden. Hij benadrukte ook dat de universiteit was opgericht om aan plaatselijke noden tegemoet te komen. Over mogelijk onderwijs in het Nederlands repte hij met geen woord.

De Raad van Beheer in Brussel vergaderde in het Frans. Op het secretariaat aan de Louisalaan werkten alleen eentalige francofonen. Maar al tijdens de eerste zitting werd afgesproken om de pv's van de vergaderingen ook in het Nederlands te laten vertalen en beide versies als "rechtsgeldig" te beschouwen.¹³ De Vlaamse raadsleden lieten daarna geregeld hun klachten noteren over de kwaliteit van de vertaling en de traagheid waarmee die tot stand kwam. Diezelfde Vlaamse raadsleden plaatsten meteen ook de kwestie van het Nederlands als onderwijstaal in Elisabethstad op de

11. Liberaal Archief (LA), Gent, Archief van het Algemeen Secretariaat van het Willemsfonds: Brief van Buisseret aan Van Werveke, 7 februari 1956.

12. *L'Echo du Katanga*, 4 februari 1956.

13. Een volledige collectie van de 114 pv's van de vergaderingen van de Raad van Beheer en van zijn *Décisions* wordt alleen nog in een, op sommige plaatsen onleesbare, microvorm bewaard in het archief van de Universiteit Gent (UG). Vindplaats: UG/4A2_6/143-40. De originele documenten werden in 1962 overgemaakt aan de Académie Royale des Sciences d'Outre Mer (ARSOM), maar zijn daar spoorloos. Een aantal losse pv's is terug te vinden in AA, CP 2301. Omdat de vindplaats voor pv's altijd dezelfde is, gebruiken we hier na de verkorte verwijzing UG, pv.

agenda en kregen het gedaan dat de Raad op 11 april 1956 formeel verklaarde "in principe" voorstander te zijn van de splitsing ("*dédoublement*") van de cursussen. De voorwaarden van die splitsing zouden "ten gepasten tijde" bestudeerd worden.¹⁴

Rector Bourgeois had op dat ogenblik nog een goed half jaar om zijn universiteit opgestart te krijgen. Er zouden om te beginnen twee faculteiten geopend worden: Wijsbegeerte & Letteren en Wetenschappen & Toegepaste Wetenschappen. Aan de tweede faculteit werd een School voor Educatieve Wetenschappen gehecht.

De vacatures voor de leerstoelen verschenen in de Belgische kranten, de kandidaturen stroomden binnen en de Raad had begin juli de namenlijsten van de drieëntwintig uitverkorenen aan de regering voorgelegd. De benoemingen moesten alleen nog door de koning getekend worden. Die hield de spanning er onbehoorlijk lang in. Wekenlang gebeurde er niets. Op 14 augustus schreef de rector een vertwijfelde brief aan René Lefébure, kabinetschef van koning Boudewijn: als de benoemingsbesluiten nog lang zouden blijven liggen dan zou het eerste academiejaar onmogelijk kunnen beginnen in oktober. Meer dan een maand later was er nog altijd niemand benoemd. Mogelijk zat de kwakkelende gezondheid van premier Van Acker daar voor iets tussen. Op 17 september schreef Buisseret aan de eerste minister over "de hoge urgentie, de dramatische urgentie van de benoemingen".¹⁵ Kort daarop raakten eenentwintig hoogleraren en het hoofd van de universiteitsbibliotheek alsnog benoemd, met terugwerkende kracht vanaf 1 september. Een van hen was de Vlaamse historicus Jan Frans Verbruggen, die in een terugblik op die periode heeft beschreven hoe de eerste groep professoren uiteindelijk pas op 11 oktober 1956 vanuit Melsbroek naar Afrika vertrok.¹⁶ Ze hadden minder dan een maand om hun colleges voor te bereiden. Dat was tekenend voor de haast en improvisatie waarmee de Officiële Universiteit van start ging.

Niet alle professoren werden ingevlogen uit Europa. Wilfried De Pauw, die tijdelijk benoemd werd om in Elisabethstad 90u Nederlands én een inleiding tot de Nederlandse literatuur¹⁷ te doceren, had in Brussel Germaanse filologie gestudeerd en er korte tijd lesgegeven aan een atheneum. Hij was met een studiebeurs naar Zuid-Afrika getrokken en had een doctoraat verdedigd aan de universiteit van Pretoria. Hij had daar een tijdje gedoceerd, was getrouwd met een Zuid-Afrikaanse

14. UG, pv nr. 4, 11 mei 1956.

15. RB, Archief Van Acker, 1779 B: Brief van Buisseret aan Van Acker, 17 september 1956.

16. J.F. Verbruggen, De oprichting van de Officiële universiteit van Congo en Ruanda-Urundi te Elisabethstad, in: *Genootschap voor Geschied- en Oudheidkunde te Vilvoorde*, jg. 13, september 2007, nr. 3.

17. Nederlands was door Buisseret in het programma opgenomen "*par sentiment national*", zoals blijkt uit zijn antwoord op een parlementaire vraag van o.a. Frans Grootjans. Zie: AA, CP 2275: Antwoord van de minister, 14 juni 1956.

Publiek tijdens de openingsessie in het theater van Elisabethstad. [FOD Buitenlandse Zaken]

en had zich daarna in Belgisch-Congo gevestigd.¹⁸ Na een paar opdrachten als leraar in de middelbare school was hij *“bureelhoofd”* geworden op de 8ste directie van het centrale bestuur in Leopoldstad. Hij was daar *“speciaal belast met alles wat hoger onderwijs in Kongo betreft”*. Het was een plek van waaruit hij zeer goed kon observeren hoe de universiteit van Elisabethstad werd opgetrokken. Hij deed dat van meet af aan op een manier die verder reikte dan die van een eenvoudige ambtenaar. Hij was zich daarvan bewust en ‘ageerde’ in een eerste fase, voor zijn benoeming als docent, anoniem. Hij stuurde achtergrondinformatie door naar Marcel Bots, algemeen secretaris van het Willemsfonds. Hij had zijn bedenkingen bij de goede voornemens van Buisseret:

“Buisseret heeft inderdaad beloofd, nietwaar dat onze taalrechten op de officiële universiteit in Elisabethstad zullen geëerbiedigd worden. Alle voorbereidselen wijzen echter op het tegenovergestelde. En inderdaad waar zouden op dit ogenblik Vlaamse studenten vandaan komen?”

De Pauw vroeg Bots om informatie over de universiteit te bezorgen aan de Vlaamse kranten, die ook in de kolonie werden gelezen. Vlaamse ouders moesten weten dat hun kinderen voortaan in het Nederlands zouden kunnen studeren in Belgisch-Congo zelf. *“Misschien kunt ge een studentengenootschap of koloniale kring bereid vinden om hierover – en vooral in de pers – de trom te roeren.”*¹⁹

De schaarste aan kandidaat-studenten bestond ook aan de Franstalige kant. Rector Bourgeois begreep snel dat leraars van het koloniale lager en middelbaar onderwijs een potentieel publiek voor zijn universiteit vormden. Ze zouden hun basisdiploma academisch kunnen opwaarderen in de School voor Educatieve Wetenschappen. Het lessenschema zou zo in mekaar worden gestoken dat werken en studeren combineerbaar werd. De Pauw merkte dat manoeuvre op en kopieerde het bij de Vlaamse leraars van Elisabethstad. Hij porde hen aan om zich in te schrijven en meteen te vragen om de lessen in het Nederlands te kunnen volgen.²⁰ De eerste Vlaamse kandidaten ontvingen een bot antwoord, in het Frans:

“Dit jaar is er geen Vlaamse sectie voorzien in de School voor Pedagogie. Gelieve me te laten weten of u zich wenst in te schrijven in deze faculteit, die haar lessen zal geven in het Frans, zowel voor de Congolezen als voor de Europeanen.”²¹

18. Wilfried De Pauw (1927-1996) was de zoon van de liberale Brusselse flamingant en onderwijsvernieuwer Karel De Pauw (1901-1970) en de broer van Frans De Pauw (1929-2006), die later een van de stichters van de Vrije Universiteit van Brussel zou worden.

19. Voor de drie citaten: LA, Willemsfonds, 62: Brief van De Pauw aan Bots, 2 mei 1956.

20. Eigen verzameling auteur: Interview met J.F. Verbruggen, afgenomen op 3 augustus 2009 in Vilvoorde.

21. Dit stuk vonden we alleen terug als citaat in brieven. O.a. in LA, Willemsfonds, 62: Brief van Verbruggen aan Van Werveke, 2 december 1956.

Rector Bourgeois was duidelijk niet van plan om de principiële beslissing van zijn Raad van Beheer i.v.m. de splitsing van de colleges praktisch uit te voeren.

In de aanloop naar de opening van het eerste academiejaar werd de druk op Bourgeois groter. Inmiddels hadden zich al twaalf Vlaamse kandidaat-studenten gemeld, wat voor Elisabethstad zeer veel was, namelijk meer dan 10% van de totale studentenbevolking.²² De rector bedacht, zonder zijn Raad van Beheer daarover in te lichten, een constructie om de Vlamingen tegemoet te komen, zonder een aparte afdeling op te richten. De cursussen van de Franstalige afdeling zouden gewoon vertaald worden en voorgelezen door de vertalers. Toen de Vlaamse pers lucht kreeg van die wel erg onacademische oplossing, verzeilde Bourgeois voor het eerst in zwaar weer. Minister Buisseret zelf stuurde hem een paar dagen voor de plechtige opening van de universiteit een streng telegram, en herinnerde hem aan de uitgesproken wens van de regering en de Raad van Beheer om een volwaardige Vlaamse afdeling op te richten. Hij verwittigde hem dat hij zelf *“toute mesure non conforme”* (d.w.z. de vertaaloplossing) zou annuleren.²³

Het was intussen 8 november en op 11 november moest het eerste academiejaar beginnen, zonder Vlaamse afdeling pedagogie, maar mét een taalincident. De Vlaamse kandidaat-studenten pedagogie waren, in tegenstelling tot hun Franstalige en Congolese collega's niet uitgenodigd op de inauguratieplechtigheid. Daarop besloten ze om wat beschaafd roet in het eten te strooien. De minister van Koloniën kreeg een open brief in de hand gestopt waarin ze hun grieven uitten:

*“Vertrouwend op uw woord hebben twaalf studenten zich aangeboden op de Universiteit om er in het Nederlands de cursussen in de Opvoedkundige Wetenschappen te volgen. Groot is hun ontgoocheling te moeten vaststellen dat, negen maanden na de plechtige belofte van Uwe Excellentie, geen enkele maatregel getroffen was om hun de gelegenheid te geven in het Nederlands te studeren.”*²⁴

HET EERSTE ACADEMIEJAAR BEGINT

In de dagen na 11 november kreeg Buisseret ook kritiek van twee socialistische collega-ministers, Hendrik Fayat en Antoon Spinoy. Fayat schreef aan premier Van Acker dat Buisseret de *“Vlaamse wensen gunstig gezind”* was, maar dat hij werd gedwarsboomd *“door de rector die op de meest onbegrijpelijke wijze aan Vlaamshaterij doet.”*²⁵ Spinoy was strenger en boorde meteen door naar de kern van de zaak. In oktober had hij er Buisseret al op gewezen dat het basisdecreet voor de universiteit

22. De officiële statistiek van de Raad van Beheer geeft voor het eerste jaar een totale studentenbevolking ('vrije' studenten inbegrepen) van 104, onder wie 8 zwarten. UG, pv nr. 114, 28 mei 1962.

23. RB, Archief van Acker, 1779A: Telegrams van Buisseret aan Bourgeois, 8 november 1956.

24. RB, Archief van Acker, 1779A: Afschrift van de Open Brief, 11 november 1956.

25. RB, Archief van Acker, 1779A: Brief van Fayat aan Van Acker, 16 november 1956.

voorbijging aan de Vlaamse taalrechten die voortvloeiden uit het *Koloniale Charter*. Hij wees hem daar nu nadrukkelijk opnieuw op: “*Als Vlaams minister is het mijn plicht om energiek te protesteren tegen deze gang van zaken.*”²⁶

Spinoy vroeg Van Acker “*met nadruk*” om de kwestie op de agenda van de ministerraad te plaatsen.²⁷

Buisseret heeft Bourgeois tijdens zijn bezoek aan Elisabethstad wellicht de levieten gelezen.²⁸ Dat valt af te leiden uit het verloop van de eerste Raad van Beheer na 11 november. De Raad kwam pas op 3 december weer bij mekaar, onder voorzitterschap van de Luikse professor Ferdinand Campus. Bourgeois bleef in Congo. De Vlaamse professoren Romain Ruysen, Edgard Blancquaert, Lode De Wilde en Lucien Massart (allemaal ‘Gentenaars’), hadden om een spoedzitting gevraagd over de kwestie van de Vlaamse studenten pedagogie. Hun actie werd door Campus gedramatiseerd. De Raad kwam volgens hem niet op hun verzoek bij mekaar, maar op initiatief van de rector zelf, die daartoe besloten had na een vergadering met Buisseret en een aantal koloniale topfiguren, de dag na de openingsceremonie. Hij nam de verdediging van Bourgeois op zich. Volgens hem had de Raad nooit een formele beslissing genomen om een Vlaamse afdeling op te richten. Regeringscommissaris G. Bouckaert had daar geen oren meer naar en vroeg een snelle oplossing. De Raad besloot daarop, na nog wat discussie over de academische vrijheid en tegen de zin van de voorzitter, om meteen drie Vlaamse gastprofessoren te benoemen en tegelijk de vacatures bij de Vlaamse afdeling pedagogie bekend te maken.²⁹ De drie gastprofessoren zouden uiteindelijk pas in maart 1957 arriveren.

De affaire had zware gevolgen voor rector Bourgeois. Buisseret begon te morrelen aan het basisdecreet. In februari 1957 startte de Raad van Beheer een discussie over een beknotting van de competenties van de rector. Hij zou het voorzitterschap van de Raad in Brussel moeten opgeven. Bourgeois kondigde meteen aan dat hij ontslag zou nemen als het zover kwam.

Bourgeois plaatste de kwestie van de Vlaamse pedagogie nog een paar keer op de agenda van de Academische Raad, waarin de decanen van alle faculteiten zelden. J.F. Verbruggen was na vier stemrondes verkozen geraakt als decaan van

26. RB, Archief van Acker, 1779A: Brief van Spinoy aan Buisseret, 20 november 1956.

27. RB, Archief van Acker, 1779A: Brief van Spinoy aan Van Acker, 20 november 1956.

28. Ook in de redevoering van 11 november is een kleine reprimande te vinden. Buisseret zei niet alleen dat de universiteit moest openstaan voor alle jongeren “welke nationale taal ook de hunne is”, maar hij voegde daar ook nog uitdrukkelijk aan toe: “dit is enkele maanden geleden gezegd door de Raad van Beheer”. De tekst van Buisseret wordt bewaard in de bibliotheek van Buitenlandse Zaken, in een map met allerlei documenten uit de vroegste dagen van de universiteit. Referentie: 30 581 R.

29. UG, pv nr. 14, 3 december 1956.

Wijsbegeerte & Letteren. Hij was in het eerste academiejaar de enige Vlaming die aan alle hoge vergaderingen in Elisabethstad mocht deelnemen en zodoende kon hij van dichtbij toekijken hoe rector Bourgeois de taalkwestie behandelde. Verbruggen, die een leeropdracht aan de Koninklijke Militaire School had laten staan om naar Elisabethstad te vertrekken, kwam uit een socialistische kring. Via zijn schoonvader, Leon Vanden Eynden, die BSP-schepen voor Financiën was in Vilvoorde, liep er een communicatielijntje tot in het kabinet van premier Van Acker, waar adjunct-kabinetschef Robert Senelle Verbruggens contactpersoon was.³⁰ Die socialistische achtergrond verhinderde niet dat Verbruggen al gauw een soort duo ging vormen met de liberale De Pauw en ook gebruik maakte van diens liberale contacten. Zo correspondeerde hij ook met Hans Van Werveke, algemeen voorzitter van het Willemsfonds.

Op 2 december 1956 bracht hij bij Van Werveke rapport uit over de problemen met de Vlaamse pedagogie en met rector Bourgeois in het algemeen:

*"Het gebrek aan goede trouw en de drijfverijen van de Rector zijn (...) zo evident dat ik niet meer wens te zwijgen en de Vlaamse persoonlijkheden op de hoogte breng. De rector heeft zo goed gemanoeuvreerd dat hij op 20 hoogleraren en docenten er praktisch 9 of 10 van de Brusselse univ [sic] heeft. En overal waar moet gestemd worden heeft hij in het ongunstigste geval nog gelijkheid."*³¹

Nog een Vlaming die vanuit Elisabethstad verslag uitbracht bij Van Werveke was Jan Gustaaf De Brouwere, het hoofd van de universiteitsbibliotheek:

*"Onze toestand als Vlaming is niet zo gunstig: daar heeft mijn vriend Verbruggen U trouwens (op mijn aanvraag) een- ik meen ongetekend- verslag over gestuurd. De stemming is beslist anti-Vlaams. (...) Wat de zeldzamen, die uit Rijksuniversiteiten komen, ook danig tegenvalt, is dat deze Universiteit groot gevaar loopt een soort succursale te worden van de U.L.B., en wel in haar meest sectaire en anti-vlaamse strekking."*³²

De Brouwere schildert ook de praktische omstandigheden waarin hij moest werken. Van de grootse plannen van Bourgeois was nog niets gerealiseerd:

"Van 's morgens 6 uur tot 's avonds 10 zit ik voor een schrijfmachine, voor hopen opengebarste [sic] boekenkisten, dat alles in een lokaal dat zelfs geen noedkajuit kan genoemd worden. Ondertussen rij ik de banden van mijn wagen stuk, om toch elementair noodzakelijk materiaal te vinden- of scheld ik traagwerkende zwarte werklieden uit – of niet-werkende blanke ploegbazen. Het zgn. 'bâtiment préfabriqué', dat als voorlopige bibliotheek dienen moet, komt maar niet in orde... (...) 13 456 kg boeken

30. Eigen verzameling auteur: Interview met J.F. Verbruggen [...].

31. LA, Willemsfonds, 62: Brief van Verbruggen aan Van Werveke, 2 december 1956.

32. LA, Willemsfonds, 62: Brief van De Brouwere aan Van Werveke, 24 december 1956.

*liggen opgestapeld in het voorraadmagazijn van de Union Minière. En ik heb andere stapelplaatsen (...)."*³³

De universiteit huisde in soms schamele ruimtes, maar de professoren woonden riant. J.F. Verbruggen raakte vijftig jaar later nog niet uitgepraat over zijn prachtige woning, over het aangename klimaat en het relatief goedkope leven in Elisabethstad. Rector Bourgeois zou later te horen krijgen dat hij zijn professoren materieel veel beter had verzorgd dan zijn alma mater.

In Elisabethstad bestond een Vlaamse Vrienden Kring (vvr). J.F. Verbruggen en W. De Pauw werden er lid van. Verbruggen werd na verloop van tijd zelfs voorzitter.

De vvr van Elisabethstad begon in het voorjaar van 1957 mogelijke Vlaamse hoogstudenten alweer op te roepen om zich in te schrijven in Elisabethstad. Hoe meer Vlamingen zich zouden melden, hoe groter de kans dat er nieuwe Vlaamse afdelingen zouden opengaan.

In 1957 zouden er drie Vlaamse retorica's afstuderen in Belgisch-Congo.

BELGISCH-CONGO ONTWAAKT

Belgisch-Congo, het 'Rijk van de Stilte', een land zonder persvrijheid en zonder politiek leven, was, bijna ondanks zichzelf, toch nog in beweging gekomen. Het beleid van Auguste Buisseret, die Belgische politieke tegenstellingen had overgepland naar Congo, had daar veel mee te maken. Maar ook de wind van de dekolonisatie begon op te steken. Om al die nieuwe krachten op te vangen zonder de kolonie zélf in gevaar te brengen bedacht gouverneur-generaal Pétillon, het concept van de 'Belgisch-Congolese gemeenschap'. Hij hanteerde de term al sinds 1952 en ook koning Boudewijn nam deze woorden in de mond tijdens zijn triomfantelijke 'Bwana Kitoko'-reis in 1955. Heel precies is het concept nooit uitgewerkt, maar het kwam neer op de assimilatie en gelijkberechtiging van een beperkte groep zwarten, altijd binnen de kolonie. Blank en geassimileerd zwart zouden dan samen de 'Belgisch-Congolese gemeenschap' vormen.³⁴ De Belgische taalafspraken zouden binnen die toekomstige gemeenschap gelden voor alle partners. Pétillon stelde daarom in 1955 voor om het Nederlands als verplichte tweede taal (na het Frans) in te voeren in de middelbare scholen, ook voor zwarten. Verschillende

33. LA, Willemsfonds, 62: Brief van De Brouwere aan Van Werveke, 24 december 1956. Drie jaar later moesten er nog altijd drie ton boeken uitgepakt worden en was de collectie alleen alfabetisch ontsloten, zo blijkt uit een stuk van de Gouvernementsraad. Zie: *Conseil de Gouvernement. Session Budgetaire 1959, annexe 378*.

34. Een deel van de zwarte elite had meteen grote vragen bij het concept. De groep rond het tijdschrift *Conscience Africaine* vroeg in zijn beroemde manifest in 1956 al om volledige politieke emancipatie. De volledige tekst van het manifest staat in: *Les Dossiers du CRISP. Congo 1959*, Brussel, s.d., 2de dr., pp. 9-16.

hoge ambtenaren van Koloniën in Brussel verzetten zich daar tegen en op verzoek van Buisseret moest Pétilion zijn voorstel op de agenda van de (overigens alleen maar adviserende) provincieraden plaatsen, zodat ook de zwarte elite haar kans zou krijgen om er zich over uit te spreken.

Begin 1957 leek de kans er nog in te zitten dat het Nederlands zijn rechtmatige plaats zou krijgen in deze 'Belgisch-Congolese gemeenschap'. Op 5 februari 1957 was eindelijk het decreet over het gebruik van de talen in de koloniale rechtspraak goedgekeurd³⁵ en dat werd samen met de opening van de Vlaamse pedagogie-afdeling aan de universiteit van Elisabethstad door een aantal Franstaligen beschouwd als een gevaarlijk (en ook duur) Vlaams "*offensief*". In *L'Essor du Congo*, een krant die in Elisabethstad werd uitgegeven, schreef hoofdredacteur Mark Mikolajczak:

*"Men is in Congo verder gegaan dan in België met het gebruik van de Vlaamse taal. Zo heeft men aan de Universiteit van Elisabethstad in het eerste jaar wijsbegeerte een cursus Vlaamse taal ingevoerd en een inleiding tot de Nederlandse literatuur, wat aan de Belgische universiteiten niet bestaat. En net zo heeft men, voor enkele Europese leerlingen, zelfs een aparte Nederlandstalige sectie geschapen in de School voor Educatieve Wetenschappen, waarvoor professoren uit België moeten komen om in het Nederlands les te geven. (...) Iedereen zal erkennen dat deze gril budgettair zeer duur is."*³⁶

Mikolajczak publiceerde af en toe ook teksten van de Vlaamse Vrienden Kring of ingezonden stukken van andere Nederlandstaligen, om er daarna ongenadig op in te hakken. Franstalige lezers sprongen hem bij en droegen een hele reeks bezwaren tegen gelijkberechtiging van het Nederlands aan. De Vlamingen kregen o.a. te horen dat ze bevangen waren door "*l'esprit de clocher*", dat het Nederlands in Congo niet hoger stond dan het Duits, Italiaans, Portugees of Grieks en dat het onbegonnen werk was om iedere taal gelijk te berechtigen. Congo zou ten onder gaan in chaos als ook de "honderden" Congolese "dialecten" moesten gerespecteerd worden enz.

De vvk ging ijverig door met propaganda maken voor de universiteit en in mei 1957 meldden twee kandidaat-studenten zich in Elisabethstad met de wens om in het Nederlands aan ingenieursstudies te beginnen. Bourgeois had zijn les geleerd en treuzelde deze keer niet om het probleem voor te leggen. De Academische Raad had geweigerd om zelfs maar advies te geven omdat het volgens sommige raadsleden om een "politieke" zaak ging die minister Buisseret zélf maar moest oplossen, gebonden als hij was door zijn beloftes. Ook in Brussel zorgde de zaak voor een pittige discussie. De regeringscommissaris wees op de financiële last, de

35. Het decreet zorgde ervoor dat het Nederlands een volwaardige taal werd in de rechtsprocedure voor 'Europese' rechtbanken in Belgisch-Congo.

36. *L'Essor du Congo*, 11 april 1957.

Vlamingen op het principe: de Officiële Universiteit was een emanatie van België en diende in alles tweetalig te zijn. Ze diende dus in te gaan op de wens van de twee studenten. Rector Bourgeois liet daarop even in zijn ziel kijken. Volgens hem werd de Raad op die manier "gedomineerd door de politieke intriges geleid door het Willemsfonds".³⁷ De Raad besloot ten slotte ook om het probleem door te schuiven naar Buisseret. De dag daarop kon regeringscommissaris Bouckaert al melden dat de minister instemde met de opening van een Nederlandstalige kandidatuur burgerlijk-ingenieur. De leerstoelen werden meteen vacant verklaard. Over het financiële probleem werd met geen woord meer gerept. In Brussel toch niet. In Leopoldstad sputterde gouverneur-generaal Pétilion hevig tegen.³⁸

Bourgeois' relatieve volgzaamheid kon hem niet meer redden. Buisseret zette door met de wijziging van het basisdecreet. Bourgeois zou het voorzitterschap van de Raad van Beheer volgens het nieuwe decreet moeten afstaan. Uit de stukken van de ministerraad blijkt dat de affaire van de Vlaamse afdeling pedagogie Bourgeois wel degelijk mee de das had omgedaan.³⁹ Daarop nam hij, zoals aangekondigd, ontslag. In zijn ontslagbrief noemde hij het nieuwe decreet een vorm van "onrechtvaardige defenestratie".⁴⁰

De universiteit van Elisabethstad moest op zoek naar een nieuwe rector én naar een nieuwe voorzitter van de Raad van Beheer. De eerste zaak zou nog een tijdje aanslepen, de tweede werd snel opgelost. De Luikse vicevoorzitter van de Raad, Ferdinand Campus, werd de nieuwe voorzitter. De Gentse arts Paul Van Oye werd ondervoorzitter. Omdat de voorzitterspost nu door een Luikenaar werd bezet, meende de ULB aanspraak te kunnen blijven maken op de rectorstoel. Maar daar gingen nog maanden over heen. Het Vlaams-Congolese blad *De Week* stelde in een open brief aan Buisseret voor om één van de twee vacatures aan een Vlaming te geven.⁴¹

37. UG, pv nr. 29, 6 juni 1957.

38. AA, CP 2298: Brief van Pétilion aan Buisseret, 30 augustus 1957. Pétilion herinnerde de minister eraan dat de universiteit in de eerste plaats voor de "autochtonen" was gecreëerd. Zolang die niet in het Nederlands konden studeren waren cursussen in die taal op geen enkele manier te verantwoorden.

39. RB, Archief Van Acker, 1780: Nota voor de Ministerraad, 4 juni 1957. De Nederlandse leergangen komen niet letterlijk voor in het lijstje van argumenten voor het afschaffen van het dubbele voorzitterschap, maar de opsteller van de nota schrijft wel dat de Raad van Beheer "zich vaak in een zeer kiese toestand bevindt en dat zijn normale en doeltreffende werking erdoor wordt gehinderd". Regeringscommissaris G. Bouckaert had er in de Raad zelf op gewezen dat de Raadsleden "drie maanden geblokkeerd" werden in die zaak. Zie UG, pv nr. 20, datum onleesbaar.

40. AA, CP 2295: Brief van Bourgeois aan Buisseret, 25 juni 1957.

41. *De Week*, 11 augustus 1957.

TWEDE STUDENTEN VAN ANDERHALF MILJOEN

Het waren de twee Vlaamse kandidaat-ingenieurs die Elisabethstad weer in het nieuws brachten. Toen de beslissing bekend raakte om met een Nederlandstalige afdeling polytechniek te beginnen, reageerde de Franstalige pers "verbijsterd". Onder de kop *Des Etudiants à Un Million et Demi* trok Mark Mikolajczak opnieuw van leer:

"Men kan het gezonde verstand niet ongestraft geweld aan doen en niemand, de grote meerderheid van de Vlamingen in Congo inbegrepen, kan ontkennen dat het waanzin is om een volledige faculteit te openen voor slechts twee studenten die daar om vragen of die aangezet worden om dat te doen."

Mikolajczak rekende dan voor dat er vijf extra professoren nodig waren, tegen 600 000 frank per jaar en per persoon.

"Het is een echte verslagenheid die zich van de geesten meester maakt tegenover deze manifestatie van megalomane partijdigheid. Men vraagt zich af of Congo nog geleid wordt door mensen die bij hun verstand zijn."⁴²

Buisseret deelde dus in de klappen. Hem werd verweten dat hij zich gehaast had om toe te geven aan alle eisen van "*les révérenciateurs linguistiques*". De vvk kreeg netjes de kans om te repliceren en herinnerde er o.a. aan dat de Franstalige ingenieursafdeling in 1956 ook was opgestart voor maar twee (blanke) studenten, van wie een niet-Belg. Een universiteit bestond ook uit meer dan alleen maar studenten. De vvk zag haar ook als een vorm van "wetenschappelijke aanwezigheid" en de Vlaamse gemeenschap had het recht om een aantal van haar geleerden in Congo aanwezig te laten zijn. In de toekomst zou het aantal Vlaamse studenten elk jaar groeien. Dit alles paste volgens de vvk-ers in de ware geest van de 'Belgisch-Congolese gemeenschap'.⁴³

In de loop van 1957 hadden de zes provincieraden zich allemaal uitgesproken over de kwestie van het Nederlands in het middelbaar onderwijs. Léon Pétillon had drie formules voorgelegd. In twee van de drie kreeg het Nederlands een verplichte plaats in het programma, in de derde een mogelijke plaats. Het resultaat van de consultatieronde was niet bemoedigend voor de Vlamingen. Vijf van de zes raden hadden alle drie de formules afgewezen, vroegen om de invoering van het Frans als enige verplichte onderwijstaal en hadden het Nederlands laten afzakken tot een keuzemogelijkheid naast het Engels. Alleen Katanga had een van de formules aanvaard, nl. die waarbij men de keuze had tussen Frans of Nederlands als eerste taal en de niet-gekozen taal als tweede. Deze uitkomst verhitte de gemoederen

42. *L'Essor du Congo*, 21 augustus 1957.

43. *L'Essor du Congo*, 31 augustus 1957.

nog meer. De Vlaamse woordvoerders en een deel van de Vlaamse pers in België vermoedden "franskiljonse" intriges, waardoor de zwarten het Nederlands hadden afgewezen. Maar geregeld kregen of namen zwarte "évolués" zelf het woord om het verplichte gebruik van het Nederlands in Congo af te wijzen.⁴⁴

In die sfeer begon de universiteit van Elisabethstad aan haar tweede academiejaar, met een plechtigheid waarin deze keer ook de Vlaamse ondervoorzitter van de Raad van Bestuur, Paul Van Oye het woord mocht voeren, in het Nederlands. Hij zei o.a.:

*"Ver van mij hier vandaag het recht der Vlamingen te verdedigen om in hun taal aan deze universiteit te kunnen studeren. Dit recht is onaantastbaar."*⁴⁵

Rond dezelfde tijd vierde de vvk van Katanga zijn tiende verjaardag, met een academische zitting en een lezing door Wilfried De Pauw, op 18 oktober 1957. Onderwerp van de lezing: *De Talen der Belgisch-Kongolese Gemeenschap*. De Pauw gebruikte hier en daar gespierde taal, maar vertelde niets nieuws. Hij vatte de vvk-eisen nog eens samen: volledige gelijkberechtiging van het Nederlands in Congo, met het oog op een nog vele generaties durende Belgische aanwezigheid en een steeds groeiende groep Vlamingen.

"De Vlaming kan en zal slechts voortgaan verder zijn hulp te verlenen aan de ontvoogding van Kongo, wanneer én zijn eigen taalrechten én de opvoedingsrechten van zijn kinderen in eigen taal gewaarborgd zijn. Het is in strijd met elke logica om te verwachten dat de Vlaming eigen taal en cultuur zou opgeven om minder ontwikkelde volkeren (...) te helpen opvoeden en beschaven." Gelijkberechtiging ook van de inlandse talen: *"Gaan wij toelaten dat in Kongo de opleiding van de zwarte intellectueel hem vervreemden zal van eigen volk, zodat hij een kaste vormt, minachtend neerkijkend op zijn eigen mensen – en dit gebeurt nu reeds – zoals de franskiljons die het Vlaams beschouwden als een keukenmeidentaal? (...) Wij verwerpen de denationalisatie op taalgebied van de zwarte, zoals wij dit verworpen hebben voor onze eigen mensen in het moederland."*⁴⁶

De toon en de woordenschat van De Pauw waren bepaald ongebruikelijk in Congo en de reactie was dan ook hevig. Jean Sépulchre, een veteraan van de Congolese pers en stichter van *L'Essor du Congo* verweet De Pauw zijn onervarenheid in Congolese zaken en betichtte hem ervan om op brutale wijze "zielige egocentrismen uit

44. Zie bijvoorbeeld het ingezonden stuk van Evariste Kimba in de *L'Essor du Congo*, 28 oktober 1957. Kimba werd bij de onafhankelijkheid een vooraanstaand Katangees politicus.

45. Archief van de Université de Liège (ULG), Fonds Université du Congo: Programmbrochure *Ouverture de l'Année Académique 1957-1958*, p. 67.

46. RB, Archief Van Acker, 1772 A: Getranscribeerde tekst van de lezing én van de uitgezonden fragmenten. De volledige tekst verscheen o.a. ook in *L'Essor du Congo*, 21 november 1957.

Lilliput" te willen opleggen en "bekrompen politieke inzichten, hoogstens geschikt voor kiezers van een kanton of van een stukje provincie in de metropool".⁴⁷ Het was het begin van een weken aanhoudende polemiek, waarin *L'Echo du Katanga* ook met plezier plaats maakte voor een zekere Jef Van Parijs, een Vlaamse leraar die de vvk-ers opriep om hun taal te "offereren":

*"Voor ons Vlamingen, is de schoonste daad weggelegd voor de uitbouw van deze Belgo-Kongolese gemeenschap: het offer. Wij moeten onze taal offeren, dit is geen verraad maar een edele daad die ons en gans deze Kongolese staat rijker en schoner zal maken. Daarmee verloochenen en verliezen wij niet onze Vlaamse persoonlijkheid, onze volksziel."*⁴⁸

De polemiek werd nog aangewakkerd door een incident waar ook Jan Frans Verbruggen bij betrokken was. De rede van De Pauw was op band vastgelegd en de vvk wilde fragmenten ervan laten horen via een lokaal radiostation, Radio UFAC (Union des Fraternelles d'Anciens Combattants), waar de vereniging wekelijks (en op eigen kosten) een Vlaamse uitzending verzorgde. De verantwoordelijke voor deze zender, Ivan Fréart, probeerde de uitzending te verhinderen omdat ze volgens hem in strijd was met de statuten van de zender. In de radiostudio zelf kwam het tot een hoog oplopende discussie tussen Fréart, Verbruggen en De Pauw. De uitzending ging uiteindelijk toch door, na tussenkomst van een andere verantwoordelijke van de zender, maar het incident en vooral de rol van Verbruggen werden breed uitgemeten in de pers. *L'Echo du Katanga* had het o.a. over een "commando van de vvk, meer bepaald geleid door professor V. en waaraan professor D.P., op zijn minst, morele steun verleende".⁴⁹ Volgens het relaas van Fréart zelf had Verbruggen bedreigingen geuit en hem toegeroepen dat hij tot bij de eerste minister zou gaan om hem aan te klagen. De affaire kwam ook in de Belgische pers. De Vlaamse kranten keken uit naar de manier waarop de Raad van Beheer van de universiteit de zaak zou behandelen. Het liberale weekblad *Het Volksbelang* meende te weten dat er over De Pauw een dossier was samengesteld: "*onder de mantel gaat het gerucht 'Nous aurons une deuxième affaire Grootaert, mais cette fois une qui réussira'*".⁵⁰ Maar de Raad van Beheer reageerde uiteindelijk zéér terughoudend. Een raadslid vond dat De Pauw het vertrouwen van de universiteit beschaamd had met zijn "zeer gevaarlijke uitval" en dat er zich nu beperkingen van de academische vrijheid opdrongen. Maar de rest van de Raad volgde niet. Verschillende (vermoedelijk

47. *L'Essor du Congo*, 23 oktober 1957. J. Sépulchre, die al een tijdje niet meer schreef, was speciaal vanwege de taalkwestie opnieuw in de pen geklommen.

48. *L'Echo du Katanga*, 29 oktober 1957. De krant noemde dit "ontroerend proza (...) van een groot patriot".

49. *L'Echo du Katanga*, 26 oktober 1957.

50. *Het Volksbelang*, 30 november 1957.

Vlaamse) raadsleden vonden dat de Raad zich helemaal niet behoefde in te laten met de affaire op basis van een "dossier" dat alleen maar uit persknipsels bestond. Ondervoorzitter Van Oye vertelde dat hij zelf toevallig aanwezig was geweest bij de vvk-viering en ze heel waardig had gevonden. Toch stuurde voorzitter Campus de rector in Elisabethstad een brief waarin hij, met alle respect voor de academische vrijheid, om voorzichtigheid vroeg in de publieke uitlatingen van de professoren. In die brief werd De Pauw niet met name genoemd.⁵¹

De affaire had uiteindelijk, op een indirecte manier, toch nog gevolgen voor de universiteit in haar geheel en voor J.F. Verbruggen in het bijzonder.

Jean Hiernaux, arts, antropoloog en archeoloog, was begin november 1957 aangetreden als de opvolger van rector Bourgeois. Hij was naar voren geschoven door de ULB-groep in Elisabethstad als een "Bruxellois". Hiernaux had dan wel niet aan de ULB gewerkt, maar hij had er wel gestudeerd. Rector Henri Janne van de ULB had Hiernaux persoonlijk aanbevolen bij premier Van Acker en in zijn aanbevelingsbrief nog een andere, merkwaardige suggestie gedaan:

"Overigens, de huidige situatie van de universiteit van Elisabethstad en haar samenstelling zijnde wat ze zijn, zou het mogelijk en interessant kunnen zijn om een voldoening schenkend taalkundig evenwicht te scheppen door in hoofdorde een Nederlandstalige vicerector te benoemen."⁵²

OP ZOEK NAAR EEN VLAAMSE VICERECTOR

Dat de kwestie van de vicerector nu aan de orde was, kwam door een van de wijzigingen in het statuut. Volgens de oorspronkelijke regeling viel het vicerectorschap zonder meer toe aan de gewone hoogleraar die het laatst rector was geweest. De nieuwe regeling liet ruimte aan de regering om een vicerector te benoemen.

Van Acker nam de suggestie ter harte, maar dat zou voor de grootste problemen zorgen. Het kwam de Academische Raad in Elisabeth toe om twee kandidaten voor het vicerectorschap voor te stellen. Die moesten dan door de Raad van Beheer worden voorgedragen aan de regering, die de 'lijst' op haar beurt aan de koning zou voorleggen. Maar de Academische Raad wenste geen rekening te houden met "politieke" criteria bij de keuze van de kandidaten. Bijkomend probleem was dat de enige Vlaming die in aanmerking kwam J.F. Verbruggen was, die zich volgens sommige van zijn collega's en in ieder geval volgens de hele Congolese pers onwaardig gedragen had bij de incidenten in de studio van Radio UFAC. De Academische Raad stelde dus zijn eigen, Franstalige, kandidaten voor. Die werden vervolgens afgewezen door de Raad van Beheer, die wél rekening wenste te houden met de suggestie van de regering. Het getouwtrek zou maanden duren.

51. UG, pv nr. 39, 9 december 1957.

52. ULB, 6917/1: Brief van Janne aan Van Acker, 21 oktober 1957.

Hoewel de Raad van Beheer niet rechtstreeks optrad tegen Wilfried De Pauw, moet die toch de indruk hebben gehad dat zijn academische carrière in het gedrang kon komen. Hij vreesde dat zijn opdracht, die maar voor twee jaar liep, niet zou verlengd worden. Dat kunnen we afleiden uit een brief van rector Pieter Lambrechts van de universiteit van Gent aan Marcel Bots. Daarin schrijft hij:

*"Ik kan u verzekeren dat ik alles heb gedaan wat ik kon ten einde de oprichting van de Vlaamse sectie van de technische faculteit er door te krijgen, en ook om W. De Pauw te redden."*⁵³

Bots, die, zoals we al aanhaalden, secretaris van het algemeen bestuur van het Willemsfonds in Gent was geweest, was in de loop van 1957 ook naar Elisabethstad getrokken. Hij was er ook benoemd aan de universiteit en doceerde er o.a. logica, een inleiding tot de wijsbegeerte en tot de "zedekunde" en leetuur van Nederlandse teksten. Hij zette in Congo ook zijn liberaal-flamingantische arbeid voort. Hij stichtte vrijwel meteen na zijn aankomst een lokale Willemsfondsafdeling. Het valt op dat deze door zijn relaties en door zijn statuut als academicus goed beschermde liberaal er toch voor koos om half-clandestien te werken. Davidsfondscorrespondenten moesten hun brieven bv. naar Postbus 6081 in Elisabethstad sturen, op naam van ene J. De Vos en bij voorkeur omslagen zonder Davidsfondsbriefhoofd gebruiken.⁵⁴

Het jaar 1957 werd afgesloten met een sessie van de Gouvernementsraad, van 16 tot 21 december, in de turnzaal van het atheneum van Leopoldstad. Op de agenda stond o.a. weer de kwestie van het Nederlands in het secundair onderwijs. Gouverneur-generaal Pétilion had intussen geconstateerd dat zijn drie formules niet meer houdbaar waren, nadat ze ook in een commissie van de Gouvernementsraad waren afgewezen. Maar hij bleef erbij dat het Nederlands zijn rechtmatige plaats moest krijgen, anders kon er in Congo geen echte 'Belgisch-Congolese Gemeenschap' ontstaan. Aan dat idee hield hij einde 1957 nog altijd vast, al sprak hij nu ook al van een 'Belgisch-Congolese Unie'. Daarop ontspan er zich een lange discussie waarbij de ene na de andere zwarte spreker de "verplichte" tweetaligheid kwam afwijzen. Verschillende zwarte raadsleden wezen op het gevaar van de tweetaligheid voor de promotiekansen van zwarten in de administratie.

53. LA, Willemsfonds, 62: Brief van Lambrechts aan Bots, 29 november 1957.

54. KADOC, Archief Algemeen Secretariaat van het Davidsfonds, 9.6.3.1: Brief van Bots aan Amter, 22 december 1957. Bots schrijft dat hij die "*gecamoufleerde*" postbus gebruikt om zich te beschermen "*tegen zekere indiscreties in verband met mijn vertrouwelijke correspondentie*".

“Het Nederlands aan de Congolezen opleggen als tweede taal zou een vorm van puur kolonialisme zijn”⁵⁵, liet Gaston Diomi⁵⁶ noteren. Diomi wist ook dat ouders in België de tweede onderwijstaal voor hun kinderen vrij konden kiezen. Waarom mocht dat dan niet in Congo? “Misschien omdat sommigen onder ons de ambitie hebben om van u vollediger Belgen te maken dan die van België”⁵⁷, antwoordde de gouverneur-generaal. Pétilion had uiteindelijk nog de grootste moeite om de zwarte raadsleden (en enkele blanke) te overtuigen om een nieuw compromis te aanvaarden. Het hele middelbaar onderwijs zou opgedeeld worden in twee types, allebei vrij toegankelijk voor iedereen. In het ene, “Europese” type zou de keuze tussen Frans en Nederlands als eerste taal blijven bestaan. In het tweede, “Afrikaanse” type zou Frans de enige onderwijstaal zijn, met Nederlands als mogelijk maar niet verplicht vak. Hoewel dit voorstel voor de Congolezen geen enkele verplichting meer inhield om Nederlands te leren, bleven de zwarte sprekers eisen dat elke vorm van mogelijke tweetaligheid zou verdwijnen. Vooral Victor Nendaka hamerde op de erkenning van het Frans als enige officiële taal. Pas toen de gouverneur-generaal op eigen verantwoordelijkheid de garantie had toegevoegd dat gebrek aan kennis van het Nederlands geen enkele belemmering zou vormen voor toekomstige ambtenaren, kreeg hij de vergadering achter zich.

Daarmee werd ook het idee van de ‘Belgisch-Congolese Gemeenschap’ zo goed als opgegeven. Voor de Vlamingen was dit een bittere pil. Jos Lamote sprak in *De Week* over een “*lamentabel historisch debat*”.⁵⁸ In Elisabethstad zag Marcel Bots meteen wat de gevolgen zouden zijn:

*“We hebben hier niets meer te hopen; een gunstiger oplossing kan alleen nog in het Belgische parlement worden afgedwongen. (...) Dit is het resultaat van een paar jaren franskiljons gestook in Kongo. Toen enige jaren geleden het officieel onderwijs in Belgisch Kongo is opgericht geworden (...) is er geen stem opgegaan tegen het Nederlands op het programma. Nu willen de zwarten wel nog het Latijn en het Grieks op het programma bewaren, maar van het Nederlands willen zij in geen geval nog horen. (...) Het spreekt vanzelf dat zij niet zelf op dit idee zijn gekomen, maar dat het hun degelijk is ingeblazen door sommige blanken die in hun vlaamshaterij zo ver gaan dat zij bereid zijn de toekomst van België zelf hier op het spel te zetten.”*⁵⁹

55. *Conseil du Gouvernement. Session du 16 au 21 décembre 1957. Compte Rendu analytique des séances*, p. 231.

56. G. Diomi en de verderop genoemde V. Nendaka zouden alle twee een belangrijke politieke rol spelen in de eerste jaren na de Congolese onafhankelijkheid.

57. *Conseil du Gouvernement. Session du 16 au 21 décembre 1957. Compte Rendu analytique des séances*, p. 234.

58. *De Week*, 29 december 1957.

59. LA, Willemsfonds, 62: Brief van Bots aan Van Werveke, 27 december 1957.

De Pauw en Verbruggen kregen begin maart nog eens de volle laag omdat er in Elisabethstad een eentalig Nederlandse affiche was uitgehangen voor een conferentie van De Pauw, gepatroneerd door de faculteit Wijsbegeerte & Letteren. De commentator van *L'Echo du Katanga* kwam haast niet bij van woede:

“Blijkbaar hebben deze VVK-Heren van de Officiële Universiteit van Elisabethstad niets begrepen. De kaakslag, zeg maar de oorvijg die de Gouvernementsraad en de verschillende provincieraden hen hebben toegediend in verband met de kunstmatige oplegging van het Vlaams in Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi, is blijkbaar een onvoldoende les geweest.”⁶⁰

Hoewel de affiches met de toestemming van de rector eentalig Nederlands waren gehouden (drie andere, voor conferenties door Franstalige professoren waren alleen in het Frans opgesteld), protesteerde een deel van de faculteitsraad tegen decaan Verbruggen omdat hij de indruk zou hebben laten ontstaan dat de faculteit Nederlandstalig was. Omdat Verbruggen daarop de vergadering had verlaten vroeg de Academische Raad om hem officieel te berispen.⁶¹

Het dieptepunt van de Congolese taalstrijd werd nog even later bereikt in het blad *La Lumière*, dat werd uitgegeven in Luluabourg. Onder de titel *Tant que le drapeau du VVK flottera* had het blad het over de “wreedheid van de Vlaamse minderheden, vastbesloten om het werk van Leopold II neer te halen en te verknoeien”. Volgens dezelfde auteur was de Vlaamse bevolking ook meer bezig met de ambities van het “arische ras” dan met de beschaving en het geluk van de Congolezen.⁶² Het blad werd in beslag genomen.

Intussen was de zaak van de Nederlandstalige afdeling polytechniek nog altijd niet opgelost. Er waren vijf valabele kandidaten gevonden voor de vrije leerstoelen en de namen waren voorgelegd aan Buisseret. Maar daar was het, sinds 4 december 1957, bijgebleven. Het dossier was “in behandeling” en bleef vele maanden in behandeling. Het lijkt er sterk op dat Buisseret het resultaat van de besprekingen in de Gouvernementsraad heeft willen afwachten eer hij deze zaak aanpakte. Intussen tikte het academiejaar voor de twee Vlaamse studenten weg. Ook dat signaleerde Bots aan Van Werveke:

“De twee studenten die nu sinds oktober wachten op de aanstelling van de professoren beginnen natuurlijk de moed te verliezen; de ene is naar huis teruggekeerd,

60. *L'Echo du Katanga*, 4 maart 1958.

61. UG, pv nr. 45, 14 maart 1958.

62. *De Week*, 16 maart 1958.

*de andere heeft aan de rector de toelating gevraagd (...) om de lessen in het Frans te mogen volgen.”*⁶³

Verbruggen stuurde, als voorzitter van de vvk, aan alle Vlaamse ministers een dringend verzoek om ervoor te zorgen dat benoemingen werden uitgevoerd, om een einde te maken

*“aan een toestand die de Vlaamse openbare opinie in Kongo ten zeerste beroert en die dreigt de toekomst van het Nederlandstalig onderwijs in de kolonie in het gedrang te brengen”.*⁶⁴

In Vlaanderen coördineerde Hans Van Werveke de actie. Hij schreef, in naam van de drie grote cultuurfondsen, van het Vlaams Economisch Verbond en van de Economische Raad voor Vlaanderen verschillende brieven naar premier Van Acker en minister Buisseret en bracht ook de Vlaamse Academie in beweging. Maar de benoemingen kwamen er maar niet door.

GEEN STAATSGREEP VOOR MIJNHEER VERBRUGGEN

Achter de schermen bedacht Buisseret een oplossing die het mogelijk moest maken om te voldoen aan de Vlaamse eisen, zonder het koloniale bestuur en de Gouvernementsraad tegen de haren in te strijken: de Vlaamse ingenieursafdeling moest uit de koloniale begroting gelicht worden en betaald worden met zuiver 'Belgisch' geld. Het duurde nog tot in juni 1958 eer de minister van Financiën zijn toestemming gaf voor deze operatie, maar met deze oplossing in zicht deblokkeerde Buisseret het benoemingsdossier. Op 26 maart 1958 schreef hij aan Van Acker dat de dossiers bij het kabinet van de koning lagen te wachten.⁶⁵

De beslissing om de Vlaamse ingenieursafdeling op de Belgische begroting in te schrijven, was meer dan een zuiver boekhoudkundige operatie. Het was de eerste feitelijke stap wég van de nog altijd met de mond beleden 'Belgisch-Congolese gemeenschap'. Een volgende, zeer theatrale stap zou volgen in de afhandeling van het dossier van het vicerectorschap.

De wens van de regering om een Nederlandstalige vicerector te benoemen, leidde, zoals al aangegeven, tot spanningen tussen Elisabethstad en Brussel. De Academische Raad stond op zijn strepen en wenste geen rekening te houden met "extra-academische" criteria. De figuur van de enige Vlaamse kandidaat, J.F. Verbruggen, vormde een probleem vanwege zijn vvk-activiteiten en vooral ook vanwege zijn rol in het 'UFAC-incident'. Buisseret was er beducht voor om Verbruggen desnoods

63. LA, Willemsfonds, 62: Brief van Bots aan Van Werveke, 11 februari 1958.

64. LA, Willemsfonds, 62: Brief van Verbruggen aan "De Vlaamse Ministers", 7 februari 1958.

65. RB, Archief Van Acker, 1772A: Brief van Buisseret aan Van Acker, 26 maart 1958.

een handje te helpen om vicerector te worden. In een brief aan Van Acker schreef hij: "(...) ik geloof dat een 'staatsgreep' speciaal ten bate van mijnheer VERBRUGGEN een catastrofe zou betekenen, net nu de atmosfeer in Elisabethstad is opgeklaard."⁶⁶ Ter voorbereiding van de discussie in de ministerraad over deze kwestie kwamen de persknipsels over de UFAC-affaire en de tekst van De Pauw weer op tafel te liggen. De regering ging uiteindelijk niet verder dan het, tot twee keer toe, afwijzen van de voorgestelde Franstalige kandidaten. Daarop reageerde de Academische Raad onverwacht krachtig met twee moties. In een eerste motie noemde de raad de bemoeienissen van de regering een "betreurenswaardige inmenging, die onverzoenbaar is met de autonomie van de universiteit en haar prestige zwaar aantast."⁶⁷ De tweede motie was veel dramatischer. Daarin stelde de Academische Raad vast dat de goede werking van de universiteit constant werd ondermijnd door de taalkwestie. Daarvoor was er maar één "constructieve en definitieve" oplossing: een volledige splitsing en de oprichting van een Vlaamse universiteit in Congo. De motie werd goedgekeurd met 19 stemmen voor, bij 2 onthoudingen. Het resultaat hield in dat de Vlamingen niet tegen hadden gestemd. Dat zou hen in de daarop volgende weken in een moeilijk parket brengen, want, anders dan de professoren in Elisabethstad, hadden de Vlaamse raadsleden in Brussel wél meteen door dat deze motie een volgende stap was in de marginalisering van de Vlamingen in het Congolese onderwijs. Raadslid Lode De Wilde, die in Vlaanderen zowat de specialist was geworden van de Congolese taalstrijd⁶⁸, haastte zich om in het publiek te verklaren dat er geen sprake kon zijn van een volledige splitsing van de universiteit. De Raad van Beheer had de twee moties overigens unaniem afgewezen en de tweede zelfs "onregelmatig en onontvankelijk"⁶⁹ genoemd. Elf Vlaamse professoren, onder wie Verbruggen en Bots, verspreidden daarop een persbericht waarin ze hetzelfde standpunt innamen:

*"De Officiële Universiteit is in haar huidige vorm een verheugende verwezenlijking van de idee der Belgisch-Kongolese Gemeenschap: Kongolezen, Walen, en Vlamingen worden er naast elkaar en op gelijke voet opgenomen. Door de oprichting van een afzonderlijke Vlaamse universiteit, bekostigd door het Moederland, zouden de Vlaamse Belgen uit deze Gemeenschap worden gestoten."*⁷⁰

66. RB, Archief Van Acker, 1772A: Kapitalen in de originele tekst.

67. ULG, Fonds Université du Congo, pv nr. 16 van de *Conseil Académique*, 15 april 1958.

68. L. De Wilde publiceerde o.a. de brochure *Kultuur- en levenskansen van Vlaanderen in Kongo*, Brussel, 1958.

69. UG, pv nr. 50, 14 mei 1958.

70. LA, Willemsfonds, 62: Gestencilde tekst, s.d. Ondertekend door de professoren Bots, Breu-gelmans, De Block, De Pauw, Dujardin, Dumont, Evens, Gevers, Herman, Jacobs en Verbruggen.

Het ontging de Franstalige pers natuurlijk niet dat minstens een paar Vlaamse professoren een u-bocht hadden gemaakt. Ze kregen de volle laag.⁷¹

De kwestie van het Vlaamse vicerectorschap raakte nooit opgelost. De Raad van Beheer trok de zaak naar zich toe en stelde zelf twee kandidaten voor: de professoren R. Van Eeckhoutte en E. Polomé. Omdat de regering inmiddels beslist had dat de kandidaat vicerector (o.a.) ook in het Nederlands les diende te geven, beantwoordde alleen de linguïst Edgard Polomé aan het gewenste profiel. Polomé was een tweetalige Brusselaar. In een vertrouwelijke nota van 30 april 1958 luidde het:

*"Een Belg, die zulke titels bezit, afwijzen en beslissen dat bijgevolg de keuze slechts kan vallen op een professor die in het Vlaamse land is geboren, ware een betreurenswaardig voorbeeld van racisme."*⁷²

L'Echo du Katanga had blijkbaar lucht gekregen van de kansen van Polomé en publiceerde een hatelijk stukje onder de titel *Pas de Vice-Recteur Nazi s.v.p.* Polomé werd er niet met name in genoemd, maar het ging duidelijk over hem. Hij werd ervan beschuldigd een "Dinaso-hemd" te hebben gedragen en een bezoek te hebben gebracht aan een "vijandig land".⁷³

Buisseret vond een geforceerde Vlaamse benoeming uiteindelijk toch wat te hachelijk. Hij koos voor de zekerheid van een aangepast decreet, waarin uitdrukkelijk zou bepaald worden dat de vicerector moest behoren tot de groep van professoren *"die hun onderwijs verstrekken in de andere nationale taal dan die waarin de rector onderwijs geeft."*⁷⁴ Daarmee zou de allereerste steen gelegd zijn voor een officieel taalregime in de universiteit. Maar zo'n wijziging van het decreet moest eerst voor advies naar de Koloniale Raad gestuurd worden. Dat gebeurde pas op 27 mei 1958. De tijd van de regering Van Acker IV was op. Eigenlijk was ook voor de kolonie de tijd op. Maar dat hadden nog maar heel weinig Belgische deelnemers aan het koloniale debat toen door.

71. Zie o.a. *L'Echo du Katanga*, 12 juli 1957.

72. RB, Archief Van Acker, 1780: "Aanvullende Nota", 30 april 1958.

73. *L'Echo du Katanga*, 23 mei 1958. Polomé, die germanist was, had in de zomer van 1939 een reis naar Duitsland gemaakt. Over zijn zogenaamde Dinaso-overleden is niets bekend. Het kan nooit zwaar doorgewogen hebben, want na de oorlog werd hij aangeworven als tolk voor de Amerikaanse bezettingstroepen in Duitsland. Zie: *In Memoriam Edgar [sic] Polomé* op de website van The University of Texas at Austin. www.utexas.edu.

74. RB, Archief Van Acker, 1780: Ontwerpdecreet, 27 mei 1958.

DE REGERING EYSKENS II TREEDT AAN

Op 23 juni 1958 trad een nieuwe regering aan: Eyskens II, een homogene CVP-regering die na vijf maanden werd omgevormd tot een coalitie met de liberalen: Eyskens III. De nieuwe minister van Koloniën⁷⁵ in Eyskens II was de pas afgetreden gouverneur-generaal van Belgisch-Congo, Léon Pétillon. De universiteit van Elisabethstad was niet bepaald het aantrekkelijkste stuk uit de erfenis van zijn voorganger. Pétillon had er van meet af aan trouwens allerlei bedenkingen bij gehad. En hij had zich als gouverneur-generaal ook tegen de opening van Nederlandstalige afdelingen gekeerd.

Voorzitter Campus van de Raad van Beheer legde de nieuwe minister spoedig een hele lijst "dringende kwesties" voor. Een daarvan was de nood aan een officieel document waarbij het taalregime van de universiteit zou vastgelegd worden. Pétillons ambtenaren op Koloniën bezorgden hem de gegevens voor antwoord: dit was een zuiver politieke kwestie die moest opgelost worden "in de traditionele lijn van onze nationale opstelling t.o.v. autochtone bevolkingen en van onze internationale engagements".⁷⁶ Dat was een wollige verwijzing naar een mogelijke dekolonisering. De kwestie was door Buisseret overigens in de laatste dagen van zijn verblijf op Koloniën al doorgeschoven naar de Gouvernementsraad.

Tegen het begin van het nieuwe academiejaar hadden er zich weer nieuwe studenten gemeld met de wens om in het Nederlands te studeren: 1 voor landbouwwetenschappen, 1 voor de rechten, 1 voor Romaanse filologie en 3 voor administratieve wetenschappen. De eenzame kandidaat landbouwwetenschap werd wandelen gestuurd, maar de vijf anderen samen konden de opening van een Nederlandstalige eerste "propedeutische" kandidatuur bij Wijsbegeerte & Letteren verantwoorden. Decaan Verbruggen werkte daarvoor een plan uit waarbij er geen nieuwe aanwervingen zouden nodig zijn. Maar de Raad vreesde dat de professoren te veel hooi op hun vork zouden nemen, dat het geheel ondanks alles geld zou kosten en het goedgekeurde driejarenplan voor de universiteit in het gedrang kon brengen. Bovendien ging het om een zaak met "uitgesproken politiek gewicht".⁷⁷ En dus werd alles doorgeschoven naar de minister. Pétillon drong er op aan om niet af te wijken van het driejarenplan.

Nu hij minister was geworden moest Pétillon ook de Koloniale Raad, het hoogste adviesorgaan voor de kolonie, in Brussel voorzitten. Daar kreeg hij opnieuw het dossier van de (verplichte) tweede taal in het middelbaar onderwijs op tafel. De

75. In de loop van deze regeerperiode werd een nieuwe naam ingevoerd voor het Ministerie van Koloniën, nl. Ministerie voor Belgisch-Kongo en Ruanda-Urundi.

76. AA, CP 2298: *Note pour le Ministre*, 6 oktober 1958.

77. UG, pv nr. 56, 9 september 1958.

Koloniale Raad had er in de loop van 1958 verschillende lange discussies aan gewijd. De Vlaamse raadsleden De Cleene, Van Wing en De Wilde hadden tevergeefs nog eens voor het Nederlands gepleit als verplichte taal voor iedereen. Ten slotte hadden ze geprobeerd om het minimum minimorum af te dwingen: de verplichting voor alle Belgen en *“vreemdelingen van moederlands statuut”* in Belgisch-Congo om beide landstalen te leren. Zolang Buisseret de Raad had voorgezeten, hadden ze dat er niet doorgekregen. Maar tijdens de zitting van 31 oktober 1958, met Pétillon in de voorzittersstoel, lukte het, na wat gesleutel aan de formulering ineens wel. Veel effect had die kleine Vlaamse overwinning niet meteen. De verplichting was opgenomen in het decreet op de toekenning van de academische graden. Pas bij het begin van het academiejaar 1965-66 zou kennis van het Nederlands een vereiste zijn om als Belg in Belgisch-Congo aan universitaire studies te beginnen.⁷⁸

Op 6 november 1958 werd Léon Pétillon opgevolgd door de cvp-er Maurits Van Hemelrijck. De Vlaming Van Hemelrijck had een scherper katholiek profiel dan de technicus Pétillon en dat baarde de scheppers en voorstanders van de Officiële Universiteit meteen grote zorgen. Ook de voorvechters van de Nederlandstalige afdelingen konden er niet helemaal gerust op zijn. Als senator had Van Hemelrijck zich uitgesproken tegen het openen van Vlaamse leergangen op eenvoudig verzoek.⁷⁹ Dat weerhield vvk-voorzitter Verbruggen er niet van om bij Van Hemelrijck aan te dringen om de politiek van zijn voorgangers voort te zetten en nog eens te vragen om de opening van drie nieuwe Nederlandstalige afdelingen:

*“De Vlaamse Vriendenkring vraagt aan de Vlaamse ministers een spoedige oprichting van deze afdelingen, daar de studenten er sinds begin oktober op wachten. Voor dit jaar kunnen de cursussen gegeven worden door professoren die reeds aan de Universiteit verbonden zijn.”*⁸⁰

Van Hemelrijck werd er spoedig van verdacht dat hij de Officiële Universiteit in haar geheel wilde aanvallen, of haar autonomie minstens drastisch inperken. Lovania, de vereniging van oud-studenten van de katholieke universiteit van Leuven in Congo, voerde een regelrechte aanval op het beleid in Elisabethstad uit. Volgens haar was de ULB oververtegenwoordigd in de officiële universiteit. De socialistische krant *Le Peuple* interpreteerde die actie als een schot voor de boeg, een signaal voor een

78. Voor de boeiende discussie in de Koloniale Raad en het eindverslag van de besprekingen, zie: *Koloniale Raad. Beknopt Verslag der Vergaderingen*, 1958, pp. 1595 e.v. De gehanteerde termijn reikt tot ver na de onafhankelijkheid. De logica van de decretenmakers kon natuurlijk geen rekening houden met politieke ontwikkelingen die nog op gang moesten komen.

79. *Parlementaire Handelingen Senaat*, 1956-57, II, pp.1444-1445; Van Hemelrijck vond een totale splitsing *“overdreven”* en vroeg zich af wie daar baat bij zou hebben? *“Zeker de zwarten niet.”*

80. LA, Willemsfonds, 62: Kopie van brief van Verbruggen aan Van Hemelrijck, 5 december 1958.

grotere aanval die Van Hemelrijck binnenkort zou uitvoeren. Rond de universiteit kwam een crisisfeertje te hangen. De Vlaamse socialistische krant *Vooruit* publiceerde een groot stuk onder de titel: *Wat hapert er met de Officiële Universiteit van Belgisch Kongo en Ruanda Urundi?* De auteur van het stuk richtte zijn pijlen evenwel niet op de nieuwe minister, maar indirect op diens liberale voorganger en op de "vervolgingswoede van de vlaamshatende meerderheid" in Elisabethstad:

"Vernoemen we hier terloops de Vlaamse professoren der polytechnische afdeling die nu, acht maanden na hun benoeming en niettegenstaande het nodige geld beschikbaar is, noch kredieten, noch academische lokalen toegewezen kregen en slechts in staat zijn hun onderwijs te geven dank zij de tussenkomst van kollega's met filantropische eigenschappen. Het is trouwens ook aan deze vervolgingswoede te danken dat nu nog altijd niet is overgegaan tot de benoeming van de Vlaamse vice-rector, die toch eertijds door de minister werd beloofd."

In plaats van hem te waarschuwen voor te veel inmenging, riep de schrijver van het stuk in *Vooruit* Van Hemelrijck juist op om resoluut actie te ondernemen:

"*Wil men deze universiteit, waarvoor een grote toekomst is weggelegd in Belgisch Kongo en Ruanda Urundi, in stand houden, dat men dan ingrijpe!*"⁸¹

De tegenstanders van Van Hemelrijck beschuldigden hem ervan een "verrottingsstrategie" toe te passen, maar zeker in het geval van de kredieten voor de Vlaamse professoren van de polytechnische afdeling droeg de universiteit zelf de verantwoordelijkheid. Het geld was inderdaad beschikbaar in Brussel, maar het kon niet volledig overgeschreven worden omdat Elisabethstad niet in staat was om de vereiste boekhoudkundige en administratieve stukken voor te leggen.⁸² Het resultaat was dat de nieuwe Vlaamse professoren voor alles en nog wat aangewezen bleven op de goede wil van hun Franstalige collega's.

Van Hemelrijck stelde vast dat de administratie van de universiteit in haar geheel zeer zwak was en hij vroeg aan een speciale commissie om daarover een onderzoek in te stellen.

Om de crisissfeer volledig te maken kwam het einde 1958 ook nog eens tot een hoogoplopende rel over een eentalig Franse informatiebrochure die de universiteit had laten uitgeven. Het werd nog erger toen de rector liet weten dat de Nederlandstalige brochure zou volgen, maar dat er problemen waren met de vertaling, terwijl de afspraak was dat er een tweetalige brochure zou uitgegeven worden. Veertien Vlaamse professoren deden hun beklag bij de Raad van Beheer:

81. *Vooruit*, 5 december 1958, onderstreping in de originele tekst.

82. AA, CP 2298: Nota voor de minister van 14 april 1960 waaruit blijkt dat maar 2,5 van de 10 miljoen BF die voor de Vlaamse afdeling waren gereserveerd, zijn overgeschreven.

“Wij zijn van oordeel dat de publikatie van de gewraakte brochure een welbewuste, berekende misleiding is van het publiek, een kaakslag aan de Vlaamse professoren en aan de Vlaamse gemeenschap in Congo in haar geheel (...).”⁸³

DE KOLONIE KANTEL

Op 4 januari 1959 brak in Leopodstad een volksopstand uit tegen het koloniale gezag. Een zwarte menigte trok een spoor van vernieling door de stad. De ordestrijdkrachten schoten op de plundersaars en brandstichters en minister Van Hemelrijck moest aan het parlement vertellen dat daarbij 42 doden waren gevallen. Deze gebeurtenissen deden de kolonie kantelen. Belgisch-Congo sprak alleen nog over onafhankelijkheid. De vraag was niet meer of die er kwam, maar alleen hoe snel ze er zou komen. Op 13 januari gebruikte koning Boudewijn zélf het woord “onafhankelijkheid” in een radiorede waarin hij beloofde de Congolezen “zonder noodlottig dralen, maar ook zonder ondoordachte overhaasting” naar de “onafhankelijkheid” te leiden.⁸⁴

Deze dramatische gebeurtenissen hadden geen grote weerslag op het leven aan de universiteit, waar voorlopig iedereen in zijn oude stellingen bleef.

Wilfried De Pauw vond de tijd rijp voor een “*streng vertrouwelijke*” brief aan het hoofdbestuur van het Davidsfonds in Leuven om aandacht te vragen voor het lot van de vijf Vlaamse kandidaten ‘Wijsbegeerte & Letteren’:

“Volgende week begint het tweede semester en er werd nog geen beslissing getroffen. De toestand wordt werkelijk tragisch. Zullen deze studenten een jaar moeten verliezen omdat ze vertrouwden op ministeriële beloften?”

(...)

“In het verleden heeft slechts de eendrachtige verontwaardiging van de Vlaamse openbare mening de regering tot toegeven gedwongen. Ook ditmaal blijkt dit de enige uitweg die nog openligt. Ik dring ten sterkste aan op handelen en snel handelen.”⁸⁵

Ook de Vlaamse studenten ingenieur, intussen vier in getal, gingen nog eens aan de klaagmuur staan omdat er nog altijd een professor ontbrak. Ze schreven de minister rechtstreeks aan:

“Zoals u weet ontbreekt in het eerste en tweede jaar Kandidaat Burgerlijk ingenieur de Hoogleraar in de Analytische Mechanika.(...) Gezien het huidig schooljaar

83. AA, CP 2301: Werkdocument voor de Raad van Beheer.

84. Voor de volledige tekst van de toespraak, zie: *Les Bulletins du CRISP. Congo 1959*, Brussel, s.d., 2de dr., pp. 44-45.

85. KADOC, Archief Algemeen Secretariaat van het Davidsfonds, 9.6.4: Brief van De Pauw aan het Davidsfondsbestuur, 24 januari 1959.

nu ongeveer op de helft is, zijn wij zo vrij, Ued te vragen of wij dit schooljaar nog de Hoogleraar in kwestie mogen verwachten."⁸⁶

De Raad van Beheer raakte in een diep conflict met minister Van Hemelrijck over de benoemingsdossiers. Van Hemelrijck kreeg het verwijt dat hij die systematisch liet liggen om de universiteit te saboteren. Het kwam zelfs tot een studentenstaking van drie dagen om daar tegen te protesteren. De minister speelde de bal terug naar de Raad van Beheer. Tussen voorzitter Campus en Van Hemelrijck liep het helemaal fout. Campus bracht in de raad verslag uit van gesprekken die hij gevoerd had met de minister en diens kabinetschef. Die hadden hem diep geschokt en hem ervan overtuigd dat Van Hemelrijck zich klaarmaakte voor een zware aanval op de autonomie van de universiteit:

"Deze projecten bedreigen niet alleen de relatieve autonomie van de universiteit van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi, maar ook, door hun reactionaire karakter, die van de universiteiten in de metropool (...)." ⁸⁷

Hij alarmeerde meteen de hele wetenschappelijke wereld in België. Bij de ULB werd er gemobiliseerd. De secretaris van de Raad van Beheer (van de universiteit van Elisabethstad) vroeg rector Janne (van de ULB) om in actie te komen tegen "(...) de dreigende vernietiging van een Instituut dat zo dierbaar is voor ons ideaal."⁸⁸ Janne antwoordde aan "*Cher Ami*" L. Lecomte dat het hem niet wijselijk leek om nu als ULB in het strijdperk te treden, omdat de tegenstanders daar garen bij zouden spinnen, "maar ik breng wel machtige interventies op gang".⁸⁹ Daarop stuurde hij alarmbrieven naar de Franstalige socialisten Max Buset en Georges Housiaux.

Op 13 februari blokletterde *Le Peuple*: "*Veut-on supprimer l'Université Officielle d'Elisabethville?*"⁹⁰

Van Hemelrijck zelf reageerde hard op de uitspraken van Campus en "blameerde" hem er zelfs openlijk voor.⁹¹ Hij legde hem (en de buitenwereld) uit dat hij geenszins van plan was de autonomie van de universiteit af te schaffen. Hij wilde haar enkel beter doen aansluiten bij zijn opvatting van wat een echte staats-universiteit was. Daartoe moest ze meer openheid betonen voor "alle filosofische stromingen van de metropool" en, rekening houdend met de intussen zeer zorgelijk

86. LA, Willemsfonds, 62: Afschrift van brief, 22 februari 1959. Getekend door de studenten Denis Dewachter, Maurice Jacoby, Edmond Eeckhout en Jacques Pintelon.

87. UG, pv nr. 66, 4 februari 1959 (Bijlage 2).

88. ULB, 6917, 1: Brief van Lecomte aan Janne, 28 januari 1959.

89. ULB, 6917, 1: Brief van Janne aan Lecomte, 10 februari 1959.

90. *Le Peuple*, 13 februari 1959.

91. UG, pv nr. 68, 2 maart 1959.

geworden Congolese begroting, bereid zijn om samenwerkingsverbanden aan te gaan met Lovanium.⁹²

De spanningen tussen de minister en zijn Raad van Beheer hadden weinig invloed op de relaties tussen Vlamingen en Franstaligen binnen de universiteit zelf. De vrijzinnige Vlamingen vormden niet ineens een front tegen de vermeende bedreiging van buitenuit. Ze bleven hun eisen en verwachtingen formuleren. Een pikant moment diende zich aan toen de omstreden Vlaamse rechter Jozef Grootaert zich kandidaat stelde voor een leerstoel strafrecht. Hoewel Grootaert uiteindelijk vrijuit was gegaan in zijn conflict met zijn oversten en met de koloniale overheid, bleken zijn perikelen nog altijd een rol te spelen bij de beoordeling van zijn dossier. Hoewel de Vlamingen in de Raad achter hem gingen staan, haalde hij het niet. Maar zijn afwijzing berustte op objectieve gronden. Hij had gewoon nog niets over strafrecht gepubliceerd. De Vlaamse raadsleden haastten zich daarop om een Vlaamse gastprofessor strafrecht te gaan zoeken. Ze vonden hem in de persoon van Willy Calewaert en vroegen een buitengewone zitting van de Raad van Beheer om de benoeming meteen te bekrachtigen.⁹³

Minister Van Hemelrijck liet in een interview met *De Week* noteren dat hij zich zou inspannen voor het behoud van taal en cultuur van de Vlamingen in Congo, maar dat hij het wijzer vond om een systeem van studiebeurzen voor Vlaamse studenten uit te bouwen, dan Nederlandstalige afdelingen aan de universiteit in Congo te openen.⁹⁴

Tegen het einde van het tweede academiejaar nam hij zijn beslissingen: de Vlaamse ingenieursafdeling werd gesloten, maar er mocht een Vlaamse kandidatuur Germaanse filologie (waar vijf kandidaat-studenten voor opgedaagd waren) opgericht worden, op voorwaarde dat er geen nieuwe professoren voor moesten aangetrokken worden. Van Hemelrijck herhaalde ook nog eens dat er voor de "weinig bevolkte" afdelingen moest samengewerkt worden met Lovanium.

Op 3 september 1959 werd Maurits Van Hemelrijck in de regering vervangen door August De Schryver. Basis voor die wissel was onenigheid over Van Hemelrijcks aanpak van de dekolonisering: te voortvarend volgens Brussel, te traag volgens de

92. UG, pv nr. 68, 2 maart 1959.

93. UG, pv nr. 67, 23 februari 1959. In juni 1959 was Grootaert opnieuw kandidaat voor verschillende leerstoelen in de faculteit rechten. Volgens Raadslid De Wilde werd er geknoeid met het dossier en speelde de 'affaire Grootaert' nog altijd een rol om hem af te wijzen. Zie UG, pv nr. 76, 19 juni 1959 en AA, CP 2302 waar bijvoegsels bij pv nr. 76 te vinden zijn die niet mee werden gekopieerd bij de archivering. Grootaert haalde het weer niet.

94. *De Week*, 8 maart 1959.

Congolese elite. Zelfs in de universiteit van Elisabethstad begon het nu door te dringen dat de onafhankelijkheid niet meer veraf kon zijn.

De Schryver vond op zijn bureau o.a. het rapport dat Van Hemelrijck had laten opstellen over de algemene gang van zaken aan de universiteit. Het was op verschillende punten vernietigend voor rector Bourgeois, die werd beschreven als "sectarisch anti-katholiek" en gespeend van elke organisatiezin. Ook de boekhouding bleek een ramp. Voor de bouw van een fysicallab, bijvoorbeeld, bleken nooit bestelbonnen opgesteld en kon de universiteit ook geen facturen tonen. Daarnaast was de universiteit volgens de commissieleden een adderkluw van intriges tussen verschillende "filosofische en taalkundige tendenzen". De vvk kreeg ook een oneervolle vermelding:

"De meningsverschillen binnen de universiteit waren niet alleen ideologisch van aard. De rivaliteit tussen verschillende Belgische universiteiten, tussen de vrije universiteit van Brussel en de rijksuniversiteiten in België voedde hen ook, net als onze metropolitaanse taalkundige geschillen. Die laatste kregen op een bepaald ogenblik een bijzonder hevige en betreurenswaardige scherpte. Ze werden aangestuurd door de 'Vlaamse Vrienden Kring', met verschillende professoren op sleutelposities. Ze veroorzaakten talrijke polemieken in de pers, in België én in Congo. Het lijkt er op dat deze geschillen, van taalkundige aard, thans minder virulent zijn."⁹⁵

Minister De Schryver weigerde het rapport te publiceren. Hij trok er wel een aantal conclusies uit die de universiteit begin 1960 nog maar eens een nieuw statuut zouden bezorgen. De administratieve structuur zou worden bijgestuurd. Maar het telkens weer gesignaleerde probleem van het taalregime bleef liggen waar het lag: bij de Gouvernementsraad, die er niets mee deed. Die sowieso niet veel meer zou doen. De allerlaatste sessie zou plaatshebben op 7 en 8 december 1959.

Als om de herwonnen taalvrede te bezegelen sprak rector Hiernaux ook een paar zinnen in het Nederlands bij de opening van wat het laatste academiejaar van de universiteit zou worden:

"Van de meerledige kulturele gemeenschap, zoals wij het geheel van de studenten van onze Universiteit mogen noemen, maakt gij, Vlaamse studenten vanzelfsprekend een integrerend deel uit.

De taal en de cultuur vormen slechts één van de criteria tot het vormen van een studentengroepering, en het is normaal dat een student deel neemt aan het

95. AA, CP 2300: F. Desonay, D. Gaigneaux & A. Gille, *Rapport de la commission sur l'Université du Congo Belge et du Ruanda-Urundi*, juni 1959.

leven van méér dan een studentengroepering met activiteiten van verschillende aard.

De gehechtheid aan eigen taal en cultuur is geheel gewettigd en is ook geen beletstel voor het vestigen van oprechte kameraadschap tussen alle studenten. Echte kameraadschap kan trouwens enkel bestaan wanneer ieders persoonlijkheid geëerbiedigd wordt."⁹⁶

De kolonie ging nu heel snel op de onafhankelijkheid af en dat begon eindelijk ook door te dringen tot de academici in Elisabethstad en tot de Raad van Beheer in Brussel. Er sijnelden ook berichten door over het partijdige engagement van een aantal academici. Vooral de sympathie van de met de ULB verbonden medewerkers van het Instituut Solvay voor de Balabukat-partij, viel op.⁹⁷ De Raad van Beheer begon hardop na te denken over het toekomstige statuut. Het resultaat van die beraadslaging leert hoe 'onvoorstelbaar' een onafhankelijk Congo in die dagen moet geweest zijn. De Raad kon niets anders bedenken dan een voortzetting van de universiteit onder volgehouden Belgische patronage, tot de instelling "voldoende maturiteit" zou gekregen hebben en stelde ook een naamsverandering voor: *Université Belge d'Outre Mer* of *Université Belge d'Afrique*.⁹⁸ De tekst van het voorstel werd niet alleen naar minister De Schryver gestuurd, maar als "memorandum" o.a. ook naar alle andere Belgische universiteiten. De Schryver kon dat niet appreciëren. Het memorandum doorkruiste de gesprekken met de Congolezen. Het was aan hen om te bepalen hoe de universiteit er in de toekomst zou uitzien. De rector van Leuven was dan weer ongelukkig met de voorgestelde naam, die het bestaan van Lovanium gewoon leek te negeren.

De Vlamingen lieten zich in deze eindfase niet meer opmerken met bijzondere standpunten.

Het memorandum bevat geen enkele zin over het nog altijd niet geregelde taalregime.

De laatste Vlaamse 'kreet' die werd genoteerd was die van professor Lode De Wilde, die op 21 maart 1960 formeel protesteerde tegen het feit dat voorzitter Campus eigenmachtig beslist had om te stoppen met het vertalen van de pv's van de Raad, omdat er te veel werk was.⁹⁹

96. ULB, 6917/1: Tekst van de openingsrede voor het academiejaar 59-60. Alleen de laatste alinea is in het Nederlands.

97. Het sociologische onderzoeksinstituut Instituut Solvay, dat in 1923 was opgenomen in de ULB, had een Centre de Recherches opgezet in Elisabethstad. Het beperkte zich niet tot wetenschappelijk onderzoek, maar deed ook aan sociale actie. Arthur Doucy, die in 1959 directeur werd, zou tijdens de rondetafelconferentie over de onafhankelijkheid van Congo, in januari 1960, optreden als adviseur van een van Tshombe's politieke rivalen, Jason Sendwe, de leider van de etnische Balubakat-partij, die opkwam voor het Luba-volk in Katanga.

98. UG, pv nr. 94, 5 april 1960.

99. UG, pv nr. 94, 5 april 1960.

De teerlingen waren geworpen. De plaats van de Vlamingen en van het Nederlands in het onafhankelijke Congo zou bevochten moeten worden. Twee weken voor de onafhankelijkheidsdatum publiceerde de Federatie van Vlaamse Vrienden Kringen een memorandum: *De Vlamingen in het kader van de Belgische tegenwoordigheid in Kongo*.¹⁰⁰

Zoals de titel doet vermoeden rekende de federatie alleen nog op de Belgische overheid om haar verworvenheden te bewaren. Ze eiste o.a. het volledige behoud van de Nederlandstalige scholen en leergangen (inclusief de universitaire) op kosten van België.

Op 30 juni 1960 werd Congo onafhankelijk en vier dagen later begonnen de koloniale structuren al in te storten. Op 11 juli riep Moïse Tshombe de onafhankelijkheid van Katanga uit. De Belgische regering erkende die nooit formeel, maar ondersteunde het regime van Tshombe in de praktijk wel. De regering Eyskens gebod de Belgische ambtenaren om ter plaatse te blijven en stuurde een Mission Technique Belge (Mistebel) om de Katangese regering bij te staan. Opvallend veel Luikse academici begonnen een grote rol te spelen. De Luikse socioloog René Clemens en zijn assistent René Grosjean schreven op een paar dagen tijd een Kantangese grondwet. Tshombe werd "president". Op 14 september gooide hij het doek over de Officiële Universiteit van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi. Die werd omgevormd tot de Université d'Etat du Katanga en artikel 4 van het nieuwe statuut regelde het taalregime resoluut: "Het onderwijs, behalve het taalonderricht, wordt gegeven in het Frans".¹⁰¹ Daarmee was het einde van het Vlaamse universitaire onderwijs in Congo bezegeld. Maar niet alleen de Vlamingen lagen er uit. De Katangezen en vooral ook hun Luikse adviseurs hadden van de gelegenheid gebruikgemaakt om ook de ULB en de vertegenwoordigers van de universiteit van Leuven buitenspel te zetten. In de nieuwe Raad van Beheer zouden alleen nog vertegenwoordigers van de Luikse en de Gentse universiteit mogen zetelen. Maar zolang de secessie duurde zou de universiteit van Gent niet ingaan op die uitnodiging. In de praktijk werd de Université d'Etat du Katanga een Luiks bastion.

Ook onder het personeel werd grote schoonmaak gehouden. Iedereen moest zich opnieuw kandidaat stellen. Tshombe had laten weten dat "een zeker aantal leden van het onderwijzend, technisch en administratief personeel" door hun gedrag "twijfels hadden doen rijzen in de ogen van de Katangese bevolking".¹⁰² Dat was een duidelijke sneer in de richting van de Balubakat-sympathisanten onder

100. KADOC, Archief van het Algemeen Secretariaat van het Davidsfonds, 9.6.4: Gedrukt memorandum.

101. ULB, 6917/1: Tekst van het Katangese decreet van 14 september 1960, getekend door president Moïse Tshombe en minister van Onderwijs Joseph Kiwele.

102. ULB, 6917/1: Toelichting bij het decreet.

de ULB-ers. De Gentse professor R. Dekkers zei daarover:

*“Die taal wekt bij mij herinneringen op aan het jaar 1940, toen de Duitse bezetter onder de professoren van een bevriende universiteit een epuratie op touw zette.”*¹⁰³

Voor de professoren vonden het diep vernederend om opnieuw te moeten solliciteren.

Een aantal Vlaamse professoren werd opnieuw aangeworven, maar ze zouden natuurlijk nooit meer in het Nederlands doceren. J.F. Verbruggen bleef nog enkele jaren in Elisabethstad. W. De Pauw was net voor de onafhankelijkheid met een “studieopdracht” naar Zuid-Afrika vertrokken en voor hem was er later natuurlijk géén plaats aan de nieuwe universiteit.¹⁰⁴

De Raad van Beheer in Brussel bleef nog doorvergaderen tot een eind in 1962, toen ook het laatste stukje ‘Officiële Universiteit’, de landbouwfaculteit in Astrida, wegviel door de nakende onafhankelijkheid van Rwanda en Burundi. P.H. Spaak, minister van Buitenlandse Zaken, liet op 15 mei 1962 weten dat hij de werkingskosten van de Raad niet verder zou betalen. De Raad kwam de laatste keer bijeen op 25 mei 1962. Met de universiteit van Elisabethstad waren er nog tal van openstaande rekeningen. Ze zouden nooit vereffend worden. In haar laatste academiejaar, 1959-1960 had de universiteit 280 studenten geteld, onder wie 75 Congolezen.

Toen de Katangese secessie eenmaal voorbij was, zou er in Elisabethstad een Vlaming rector worden: de Gentse historicus Jan D’Hondt.

103. UG, 4 A2_6 143/40 (Doos 2): “Noot” door prof. R. Dekkers, 27 september 1960.

104. Regeringscommissaris G. Bouckaert tekende beroep aan tegen de beslissing om De Pauw te laten vertrekken en schetste bij die gelegenheid een hard portret: “Het heeft professor De Pauw dikwijls ontbroken, zowel in zijn woorden als in zijn daden aan, aan zin voor de dagelijkse werkelijkheid. Misschien heeft de Raad van Beheer hem niet willen tegenhouden op zijn weg naar de verdoemenis. Als de omstandigheden niet toestaan om deze beslissing te verbreken (...) dan houdt de escapade van mijnheer De Pauw de belofte in van toekomstige straffen voor zijn lichtzinnigheid. Ten zij het om een subtiele berekening van zijn kant gaat die toelaat om het verloop van de gebeurtenissen af te wachten.” AA, CP 2303: Notitie bij *Décision* 1007 van de Raad van Beheer door G. Bouckaert.

Moïse Tshombe, premier van Congo, geflankeerd door M. Kahamba, ambassadeur van Congo in Brussel en Théo Lefèvre, de Belgische premier, bij zijn aankomst in Brussel op 28 januari 1965. [ADVN, VFB905]

NABESCHOUWINGEN

26 jaar nadat de eerste Vlaamse universiteit haar deuren in Gent geopend had, ging een deel van de Vlaamse beweging in Afrika een gevecht aan voor Vlaams universitair onderwijs in Belgisch-Congo. De universiteit, symbool én instrument van ontvoogding, werd onder de Congolese zon door een vreemde historische paradox juist een teken van volgehouden koloniale bevoogding. De Vlamingen in Belgisch-Congo stredden voor de erkenning van rechten die berustten op Belgische wetten. Daardoor identificeerden zij zich ook volledig met het Belgische koloniale project, met een overgave waar de Congolezen zich achteraf vragen bij stelden. Waarom hadden die Vlaamse missionarissen hen allemaal zo ijverig in het Frans onderwezen? Zeker, de Vlamingen waren bij de eersten om aandacht te vragen voor de inlandse talen en ze deden dat wellicht mede door hun ervaring met de miskennis van hun eigen 'inlandse' taal in Vlaanderen. Maar de Vlaamse stemmen die zich uitspraken tegen het koloniale project op zichzelf werden pas laat in de jaren vijftig hoorbaar. Voor het dure gevecht om de Nederlandse leergangen in Elisabethstad kon de Congolese elite maar weinig begrip opbrengen. Dat ze daardoor de facto een front vormde met een oude, diep reactionaire groep Franstalige Belgen, meesters van de giftige polemiek, die veel minder geïnteresseerd waren in de zwarte culturele ontplooiing dan in het behoud van hun eigen privileges, kon ze eigenlijk niet helpen. De Vlamingen waren zeker de betere, meer consequente Belgen in Congo, door de vasthoudendheid waarmee ze op de Belgische afspraken wezen. Maar daardoor waren ze voor de Congolezen uiteindelijk ook de meest hinderlijke Belgen. In de maanden voor 30 juni 1960 merkten journalisten en andere toeschouwers op dat "*flamand*" een courant scheldwoord was geworden.

De 'interne' geschiedenis van de Officiële Universiteit van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi kan het beeld van de Belgische politiek in de late jaren vijftig helpen bijschaven. Gaston Eyskens beweert in zijn memoires dat de regering Van Acker IV weinig respect opracht voor het Nederlands en voor de "*Vlaamse Belangen*". Hij haalt daarbij zelfs letterlijk het voorbeeld aan van de universiteit van Elisabethstad.¹⁰⁵ Uit de stukken blijkt dat deze regering, in dit dossier dan toch, hoogst gevoelig was voor mogelijke communautaire schade.

Het meest merkwaardige moment in deze historie is ongetwijfeld het ogenblik waarop de Academische Raad in Elisabethstad een motie goedkeurde die opriep tot totale splitsing van de Officiële Universiteit en de oprichting van een autonome

105. J. Smits (red.), *Gaston Eyskens: De Memoires*, Tielt, 1993, p. 428. Volgens Eyskens sprak Achiel Van Acker "*bijna altijd de taal van Voltaire met het hem zo eigen accent.*"

Vlaamse universiteit. Dat was een vreemde, gespiegelde voorafbeelding van wat tien jaar later in Leuven zou gebeuren.

Deze historie leert ook iets over het vermogen tot selectieve verontwaardiging van de Vlamingen. Voor de toestanden aan de universiteit van Elisabethstad werden de meest dramatische termen gebruikt. Niemand richtte zijn pijlen op Lovanium, dat nochtans volstrekt Franstalig was en waar Gaston Eyskens nota bene van meet af aan in de Raad van Beheer zat. Ruben Mantels vertelt in zijn geschiedenis van Lovanium dat de katholieke universiteit in Leopoldstad slechts één kort moment heeft stilgestaan bij de vraag of er ook in het Nederlands moest gedoceed worden.¹⁰⁶

Opvallend is ook dat het vooral Vlaamse liberalen waren die het voortouw namen in de strijd om Elisabethstad, op een ogenblik dat de minister van Koloniën een liberaal was. De Vlaamse academici die vooroplepen in deze zaak gebruikten een vastberaden toon die in het publiek zelden te horen was geweest in Belgisch-Congo, waar er altijd angstvallig over gewaakt werd om de Belgische eenheid te bewaren ten overstaan van de zwarten. Ze deden dat ongestraft, maar stonden duidelijk wel klaar om klappen te incasseren. Dat die uiteindelijk niet vielen zegt ook iets over de stand van zaken in het België van de jaren vijftig.

Ten slotte een bedenking over de rol van de vrijmetselarij in dit alles. Maurits Van Hemelrijck sprak daar openlijk over toen hij zijn ministerportefeuille had moeten inleveren.¹⁰⁷ Maar de vrijmetselaars deden dat zelf ook. In zijn reeds geciteerde geschiedenis van de vrijmetselarij in België vertelt Marcel De Schampelheire dat *Le Grand Orient de Belgique* tegen het einde van de jaren vijftig een soort 'koloniaal congres' heeft gehouden waarop o.a. werd gediscuteerd over "*de Aktie die de Minister van Koloniën, Br. A. Buisseret, in de jaren 1954-1958 in Kongo voerde met de hulp van de Maçons, de studie der moeilijkheden die de Universiteit van Elisabethstad ondervindt...*"¹⁰⁸ Hoe dachten de vrijmetselaars precies over deze taalkwestie? Logebroeder Buisseret spaarde logebroeder Bourgeois in ieder geval niet nadat hij communautaire schade had veroorzaakt. En het valt ook op dat de suggestie om wat taalkundig evenwicht in de top van de universiteit aan te brengen door een Vlaamse vicerector te benoemen, uitgerekend afkomstig was van de rector van de ULB (Henri Janne), van wie we mogen aannemen dat hij ook een logebroeder

106. R. Mantels, *Geleerd in de tropen [...]*, pp. 230-231. Het ging dan bovendien nog om een 'defensieve' actie. Lovanium maakte zich zorgen omdat er in Leopoldstad propaganda werd gemaakt voor de Nederlandse leergangen in Elisabethstad.

107. *De Week*, 6 maart 1959.

108. M. De Schampelheire, *Geschiedenis van de Belgische Vrijmetselarij sinds 1830 [...]*, dl. III, p. 201.

was. De broeders zullen ooit zelf eens moeten uitleggen hoe ze met de taalstrijd omsprongen in hun werkplaatsen. In het derde deel van zijn omvangrijke studie (die helaas geen exacte bronvermeldingen bevat) somt Marcel De Schampelheire een hele reeks maatschappelijke kwesties op waar *Le Grand Orient* zich op geconcentreerd heeft. De taalkwestie staat er helaas niet tussen.

Bert Govaerts (°1952) studeerde Germaanse filologie aan de Universiteit Antwerpen. Van 1992 tot 1997 was hij redacteur van *Boulevard*, het historische tv-magazine van de VRT en van 1997 tot 2002 was hij eindredacteur van het Canvas-programma *Histories*.